

Azja Centralna

Wpływ wojny na Ukrainie
na regionalną
wielowektorowość

OPPORTUNITY

Institute for Foreign Affairs

Autorzy:

The Opportunity Institute for Foreign Affairs

Galiya Ibragimova

Komentarze z regionu:

Dimash Alzhanov

Khursand Khurramov

Nargiza Muratalieva

Ruslan Tukhbatullin

Temur Umarov

Komentarze z Polski:

Marcin Popławski

Michał Sadłowski

Bartosz Teslawski

Wojciech Wojtasiewicz

Eksperci przedstawiają w raporcie własne, niezależne opinie.

Redakcja:

Zuzanna Nowak

Korekta:

Aneta Cierechowicz

Grafika:

Marta Sikora

OPPORTUNITY

Institute for Foreign Affairs

The Opportunity Institute for Foreign Affairs

ul. Wilcza 8/8

00-532 Warszawa

office@theopportunity.pl

www.theopportunity.pl

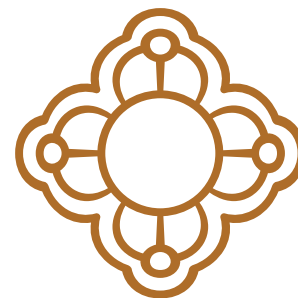
Azja Centralna. Wpływ wojny na Ukrainie na regionalną wielowektorowość

Warszawa, grudzień 2023 r.

Raport 1/2023

W raporcie wykorzystano fotografie i ilustracje na licencji Depositphotos oraz Creative Commons (Wikipedia).
Fotografie ekspertów pochodzą z ich własnych archiwów.

Wersja raportu dostosowana do ekranów i urządzeń mobilnych.

Wstęp

Szanowni Państwo,

Misją The Opportunity Institute for Foreign Affairs jest dostrzeganie ukrytego potencjału i wskazywanie nieoczywistych możliwości. Nasze działania koncentrują się więc na tematach będących często na obrzeżach analiz głównego nurtu, dyktowanych kluczowymi uwarunkowaniami geopolitycznymi. Zwracamy uwagę na wydarzenia i trendy, które zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio mogą mieć wpływ na polityczne i strategiczne wybory Polski oraz naszego regionu.

Z dumą przedstawiamy więc Państwu nasz raport „Azja Centralna. Wpływ wojny na Ukrainie na regionalną wielowektorowość”. Geneza tego dokumentu leży w uznaniu pilnej potrzeby zrozumienia ostatnich wydarzeń i tendencji politycznych w Azji Centralnej w odniesieniu do agresji Rosji na Ukrainę. **Zebrane w tym raporcie wnioski są wynikiem intensywnych dyskusji eksperckich, które przeprowadziliśmy w dniach 25-26 września 2023 roku i późniejszych konsultacji.**

Wierząc, że rzetelne opisanie kluczowych wydarzeń, zmian politycznych i regionalnych dynamik wymaga dogłębnego rozumienia regionu Azji Centralnej, **zjednoczyliśmy wokół prac nad tym raportem najważniejszych przedstawicieli środowiska analitycznego – zarówno z krajów regionu, jak i z Polski.** Chcielibyśmy serdecznie podziękować każdemu ekspertowi za zaangażowanie i wkład wniesiony w dyskusje i przygotowanie tej publikacji.

Mamy nadzieję, że raport ten stanie się dla Państwa wartościowym źródłem informacji i opinii o krajach regionu oraz skłoni Państwa do refleksji nad możliwymi kierunkami współpracy, rozwoju i inwestycji na korzyść Azji Centralnej oraz Polski.

Zuzanna Nowak
Dyrektor ds. analiz
The Opportunity Institute for Foreign Affairs

OPPORTUNITY
Institute for Foreign Affairs

Dostrzegamy potencjał. Wskazujemy możliwości.

Autorka: Galiya Ibragimova

uzbecko-mołdawska politolożka i dziennikarka

Komentarze z regionu:

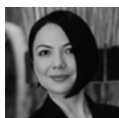
Dimash Alzhanov

kazachski politolog i międzynarodowy konsultant ds. wyborów

Khursand Khurramov

tadżycki politolog i dziennikarz Radia Ozodi

Nargiza Muratalieva

kirgiska politolożka i profesor na Amerykańskim Uniwersytecie Azji Centralnej

Rafael Sattarov

uzbecki politolog

Ruslan Tukhbatullin

turkmeński redaktor naczelny „Kroniki Turkmenistanu” i działacz na rzecz praw człowieka

Temur Umarov

regionalny ekspert i pracownik naukowy w Carnegie Russia Eurasia Center w Berlinie

Komentarze z Polski:

Marcin Popławski

analityk Ośrodka Studiów Wschodnich

Michał Sadłowski

analityk Instytutu Prawa Wschodniego

Bartosz Tesławski

analityk The Opportunity Institute for Foreign Affairs

Wojciech Wojtasiewicz

analityk Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych

Spis treści

Czy to już nowe rozdziałanie?	6
1. Specyfika regionu	10
2. Kondycja krajów Azji Centralnej przed 24 lutego 2022 roku	19
3. Osłabienie rosyjskich gwarancji bezpieczeństwa dla regionu	33
4. Wzmocnienie powiązań gospodarczych z Rosją	39
5. Poszukiwanie alternatywnych partnerów przez kraje regionu	48
6. Zmiana postrzegania Azji Centralnej na Zachodzie	58
7. Polska i Azja Centralna	68
Wnioski	74

Czy to już
nowe rozdzanie?

Czy to już nowe rozdział?

Wojna na Ukrainie trwa niecałe dwa lata, jednak już widać, że rola i znaczenie Rosji w świecie radykalnie się zmieniają. Można to obserwować również w Azji Centralnej, największym regionie postsowieckim, tradycyjnie postrzegającym Moskwę jako kluczowego partnera i gwaranta bezpieczeństwa. Sytuacja nie jest łatwa: z jednej strony, w szczytowym momencie rosyjskiej agresji na Ukrainę, państwa Azji Centralnej jedno po drugim zaczęły borykać się z wewnętrznymi kryzysami politycznymi, a poparcie ze strony Kremla stało się ważnym czynnikiem stabilizacji dla poszczególnych reżimów; z drugiej – nie ma żadnej gwarancji, czy po wojnie na Ukrainie Władimir Putin nie ogłosi „specjalnej operacji wojskowej” mającej na celu ratowanie obywateli np. w północnym Kazachstanie, gdzie żyje wielu etnicznych Rosjan i osób rosyjskojęzycznych, a Kreml uważa te ziemie za „rdzennie rosyjskie”¹.

Prezydent Rosji **Władimir Putin**

„Jednak prędzej czy później państwa Azji Centralnej będą musiały **zdecydować, jak żyć w nowych warunkach** i to bez spoglądania na Kreml.”

Dotychczas w Azji Centralnej udawało się zachować równowagę, podtrzymując stosunki z Moskwą i jednocześnie intensyfikując relacje z Zachodem, Chinami, Turcją, Iranem i innymi krajami. Jednak utrzymanie takiego stanu jest coraz trudniejsze. Partnerzy zagraniczni, zwłaszcza Stany Zjednoczone i Unia Europejska, wywierają presję na region i wzywają do zaprzestania

udzielania pomocy Rosji w obchodzeniu nałożonych na nią sankcji². W czasie wojny na Ukrainie kraje Azji Centralnej stały się dla Moskwy „oknem na Europę”. Za pośrednictwem Taszkentu, Biszkeku, Astany i Duszanbe Rosjanie kupują obecnie iPhone’y i iPady, zaś armia rosyjska otrzymuje towary podwójnego przeznaczenia, które następnie wykorzystywane są w wojnie na Ukrainie³.

„Szare strefy” handlu okazały się na tyle dochodowe, że proste zakazy nie są w stanie ich powstrzymać⁴.

Jednak prędzej czy później państwa Azji Centralnej będą musiały zdecydować, jak żyć w nowych warunkach i to bez spoglądania na Kreml. Aby to osiągnąć, konieczny jest rozwój własnych sił zbrojnych, wzmocnienie instytucji demokratycznych, zagwarantowanie sukcesji władzy, walka z korupcją, nieograniczanie wolności słowa, dywersyfikacja gospodarki i wyeliminowanie uzależnienia od eksportu energii. Niestety w ciągu trzydziestu dwóch lat niepodległości państwa Azji Centralnej tego wszystkiego nie zrobiły.

Jeśli prawa i wolność będą nadal tłumione, podatność regionu na zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne będzie tylko wzrastać. Jak unaocznili protesty w Kazachstanie w styczniu 2022 roku oraz stłumienie protestów w Uzbekistanie w lipcu tego samego roku, które o mało nie zakończyły się zamachem stanu, autorytaryzm nie jest panaceum na problemy wewnętrzne. Jeśli kryzys rzeczywiście nastąpi, to personalistyczny reżim autorytarny⁵ znajdzie się w bardzo niekomfortowej sytuacji.

Skoncentrowanie się na regionie nie oznacza, że Azja Centralna powinna mniej angażować się w relacje ze światem. Wręcz przeciwnie, rozszerzanie stosunków zagranicznych, przede wszystkim z rozwiniętymi demokratycznymi krajami Zachodu, będzie ważnym zabezpieczeniem przed wstrząsami wewnętrznymi. Ale państwa Zachodu również powinny wykazać więcej uwagi i zainteresowania regionem. W przeciwnym razie dojdzie do paradoksalnej sytuacji: z jednej strony Waszyngton i Bruksela będą chciały zmniejszenia zależności krajów postsowieckich od Moskwy, z drugiej – nie wykażą dużego zainteresowania regionem.

W ciągu dwóch lat wojny na Ukrainie sporadyczne zainteresowanie Zachodu Azją Centralną wiązało się z dążeniem do wstrzymania eksportu do Rosji towarów podwójnego przeznaczenia przez terytorium państw regionu. Uwagę przyciągają zasoby energetyczne, które Europa uważa za alternatywę dla rosyjskich⁶. Jednocześnie nie analizuje sytuacji w regionie i nie bada powodów, które skłaniają państwa Azji Centralnej do kontynuowania współpracy z Moskwą.

Astana, Kazachstan

Niniejszy raport jest jedną z pierwszych prób analizy zmian zachodzących w Azji Centralnej pod wpływem wojny na Ukrainie i ich konsekwencji. W raporcie wiele uwagi poświęcono kwestii przyszłych stosunków pomiędzy państwami regionu a Rosją. Przeanalizowano także, jaki wkład może mieć Zachód w ułatwienie państwom Azji Centralnej uwolnienia się z zależności od Rosji.

Ten raport zainteresuje politologów, historyków, ekonomistów, dziennikarzy i **wszystkich tych, którzy obserwują procesy zachodzące w przestrzeni postsowieckiej**, a zwłaszcza w Azji Centralnej.

1. Specyfika regionu

Specyfika regionu

Region Azji Centralnej obejmuje pięć krajów: **Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Turkmenistan**. Region położony jest w centrum Eurazji i graniczy na południu z Afganistanem i Iranem, na wschodzie – z Chinami, na zachodzie i północy z Rosją. Państwa Azji Centralnej nie mają dostępu do mórz, co poważnie ogranicza ich działalność gospodarczą i handlową⁷. Dywersyfikacja szlaków i poszukiwanie najkrótszych dróg lądowych prowadzących do morza to kluczowe zadanie dla państw regionu⁸.

Etnografia

Państwowość poszczególnych krajów Azji Centralnej rozpoczęła się w 1991 roku. Wcześniej były częścią Imperium Rosyjskiego, a następnie Związku Radzieckiego. Granice administracyjne wytyczone pomiędzy państwami Azji Centralnej i Kazachstanu – jak nazywano

ten region w okresie sowieckim – stały się w momencie ogłoszenia niepodległości podstawą granic państwowych. Jednak dość dowolnie wyznaczone w okresie ZSRR granice często nie pokrywały się z obszarami zamieszkania dużych grup etnicznych, co prowadzi do

Kazaszka w stroju ludowym

konfliktów: na południu Kazachstanu – między Kazachami a Uzbekami, w północnym Kazachstanie – pomiędzy Rosjanami i Kazachami, na południu Kirgistanu – między Kirgizami i Uzbekami, na granicy Kirgistanu i Tadżykistanu – między Kirgizami i Tadżykami, zaś w oazach Amu-darii – między Uzbekami i Turkmenami⁹. Wyznaczenie granic w sposób odpowiadający każdemu nie jest łatwe, tym bardziej, że żadnego kraju w regionie nie można nazwać jednorodnym etnicznie.

Gospodarka

Rozwój społeczno-gospodarczy Azji Centralnej zależy od rolnictwa i hodowli. Rosnąca populacja – obecnie w regionie żyje ponad 78 milionów ludzi¹⁰, urbanizacja i aktywny rozwój infrastruktury prowadzą do tego, że obecnie państwa stoją przed poważnym problemem niedoboru wody i wyczerpywania się zasobów ziemi¹¹.

Azja Centralna posiada znaczne rezerwy ropy, gazu, uranu, złota, węgla i różnych metali. Wszystkie te zasoby są eksportowane. Ponadto w państwach centralnej Azji funkcjonuje przemysł wydobywczy, paliwowo-energetyczny, metalurgiczny i chemiczny. W Kazachstanie i Uzbekistanie rozwijany jest przemysł budowy maszyn.

Znaczącą rolę w gospodarce regionu odgrywa rolnictwo. Główne obszary gruntów nawadnianych znajdują się w Uzbekistanie, Turkmenistanie i Tadżykistanie. Z tych krajów, oprócz owoców, warzyw i roślin dyniowatych¹², eksportuje się za granicę również bawełnę.

Chorog, Tadżykistan

Udział Azji Centralnej w gospodarce światowej wynosi około 0,3%. Przy udziale ludności w światowej populacji wynoszącym około 1%, gospodarka regionu pod względem PKB jest 3-krotnie za niska¹³.

Taszkent, Uzbekistan

Władza

Wszystkie państwa Azji Centralnej są republikami prezydenckimi, w których głowa państwa ma pełnię władzy. W 2010 roku Kirgistan podejmował próby przejścia do parlamentarnej formy rządów, jednak w 2020 roku ustanowiono w nim ustrój prezydencki¹⁴. Nieograniczona władza prezydenta przy nierozwiniętym parlamentarystyce, system wielopartyjny, niezależne sądy, instytucja społeczeństwa obywatelskiego, wolne media i tajne wybory prowadzą państwa do autorytaryzmu.

Zmiana władzy w niemal wszystkich państwach regionu zdarza się bardzo rzadko, a głowa państwa sprawuje władzę niemal do późnej starości¹⁵. Tak było w przypadku Islama Karimowa w Uzbekistanie, Nursułtana Nazarbajewa w Kazachstanie. Prezydent Tadżykistanu Emomali Rahmon, który objął urząd na początku 1994 roku, sprawuje władzę do dzisiaj. Przekazanie władzy w takich superprezydenckich autokracjach obarczone jest poważnym ryzykiem politycznym, dlatego przywódcy zaczęli z wyprzedzeniem przygotowywać swoich następców i starać się przekazać im władzę za swojego życia, aby nie powtórzyć scenariusza uzbeckiego¹⁶. Karimow zmarł w 2016 roku, nie pozostawiając następcy. W rezultacie elity długo uzgadniały kandydaturę nowego prezydenta. Został nim Szawkat Mirzijojev, poprzednio pełniący funkcję premiera Uzbekistanu. Pierwszą rzeczą, jaką zrobił po dojściu do władzy, było pozbycie się „grupy Karimowa”.

„Kazus uzbecki” stał się impulsem dla Nazarbajewa. W 2019 roku przekazał przed odejściem władzę swojemu protegowanemu Kasymowi Żomartowi Tokajewowi, zapewniając sobie, swoim bliskim i swoim ludziom immunitet polityczny¹⁷. W Turkmenistanie w 2022 roku prezydent Gurbanguly Berdimuhamedow przekazał władzę swojemu synowi Serdarowi¹⁸. Podobne przekazanie przygotowywane jest obecnie w Tadżykistanie. Do objęcia stanowiska prezydenta przygotowywany jest Rustam Emomali, syn obecnej głowy państwa Rahmona¹⁹.

Rzadkie zmiany władzy elity Azji Centralnej tłumaczą nieprzygotowaniem społeczeństw tych państw do drastycznych przemian demokratycznych oraz tym, że zbyt częste zmiany władzy rzekomo uniemożliwiają prezydentowi realizację obietnic wyborczych. Powoduje to niestabilność, którą mogą wykorzystać islamiści i inni nieżyczliwi tym państwom z regionu bądź spoza niego²⁰.

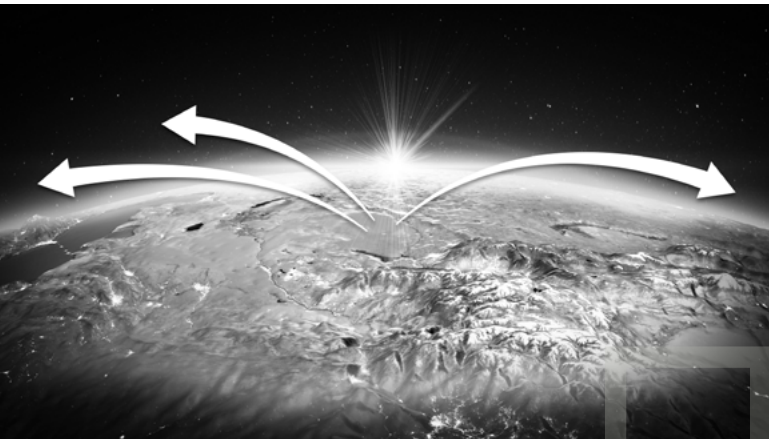

Pomnik **Islama Karimowa**, Uzbekistan

Jednak, jak pokazują wydarzenia ostatnich lat w Kazachstanie, Uzbekistanie, Kirgistanie i Tadżykistanie, **wszystkie kryzysy powstają właśnie dlatego, że społeczeństwa są zmęczone rządami starych władców, którzy nie są w stanie poprawić poziomu życia obywateli.**

Wielowektorowość

Wielowektorowość Azji Centralnej

W polityce zagranicznej wszystkie kraje Azji Centralnej stosują zasadę wielowektorowości²¹. Zasada ta zakłada, że relacje z partnerami zagranicznymi budowane są w oparciu o własne interesy narodowe. Ponadto geopolityczna rywalizacja mocarstw światowych, czy to pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Rosją, Stanami Zjednoczonymi a Chinami, czy też światem arabskim a Izraelem, Turcją i Iranem, formalnie nie wpływa na wybory w zakresie polityki zagranicznej państw Azji Centralnej.

„W praktyce zasada wielowektorowości zakłada, że priorytetowo traktowane są te państwa, z którymi w danym okresie współpracować najbardziej się opłaca.”

W praktyce zasada wielowektorowości zakłada, że priorytetowo traktowane są te państwa, z którymi w danym okresie współpracować najbardziej się opłaca. Jeżeli nowy partner „priorytetowy” zaproponuje korzystniejsze

warunki od poprzedniego „priorytetowego”, a jednocześnie poprosi o ograniczenie kontaktów z tym poprzednim, kraje Azji Centralnej spełniają tę prośbę.

Na przykład po wydarzeniach z 11 września 2001 roku Stany Zjednoczone wzmocniły się w Azji Centralnej, a rola Rosji, przeciwnie, gwałtownie osłabła²². Zachód współpracował z regionem, transportując przez niego towary do Afganistanu, gdzie trwała kampania wojskowa przeciwko ruchowi Taliban i innym terrorystom. Z tranzytu towarów państwa Azji Centralnej uzyskiwały wówczas wysokie dochody²³.

Ponadto w Uzbekistanie i Kirgistanie pojawiły się bazy wojskowe NATO lub USA. To spowodowało, że procesy polityczne w tych państwach znalazły się pod szczególną obserwacją Zachodu. Nasiliła się krytyka reżimów za łamanie praw człowieka. I tak, w 2005 roku na władze Uzbekistanu nałożono sankcje za siłowe stłumienie antyrządowych protestów w Andżizanie²⁴. Karimow, który wspierał Amerykanów na początku ich kampanii w Afganistanie, boleśnie odczuł tę krytykę, zmienił front i przeszedł na stronę Rosji. Kirgistanowi udało się nieco dłużej balansować między Moskwą i Waszyngtonem. Dopiero pod naciskiem Moskwy w 2010 roku w Uzbekistanie i Kirgistanie zlikwidowano zachodnie bazy wojskowe²⁵.

Turkmenistan, który w 1995 roku ogłosił neutralność, prowadzi najbardziej zamkniętą politykę zagraniczną. I jeśli np. Mołdawia, która również deklarowała neutralność, rozumie przez to nieuczestniczenie w konfliktach zbrojnych i nieangażowanie się w bloki wojskowe, to neutralność w Turkmenistanie oznacza zamknięcie kraju i całkowitą izolację od świata zewnętrznego.

Strefa wpływów

Należy przy tym zauważyć, że Azja Centralna nie odgrywa istotnej roli w priorytetach mocarstw światowych. Na Zachodzie region postrzegany jest jako strefa wpływów Rosji i Chin, co nie zachęca do nawiązywania z nim zbyt aktywnej współpracy.

Również sama Moskwa od dawna traktowała Azję Centralną z pogardą i nazywała ten region swoim „południowym podbrzuszem”. Nawet obecnie, gdy państwa Azji Centralnej stały się dla Moskwy bramą do cywilizowanego świata, pogardliwa postawa nie

Prezydent Kazachstanu **Kasym-Żomart Tokajew** i przywódca Chin **Xi Jinping**

zniknęła. Kreml często krytykuje państwa za rzekome łamanie praw osób rosyjskojęzycznych, a gdy lokalne elity działają wbrew woli Kremla, organizuje naloty na migrantów ekonomicznych z państw Azji Centralnej żyjących w rosyjskich miastach²⁶ lub blokuje dostawy kazachskiej ropy do Europy przez terytorium Rosji²⁷. Chiny na wszelkie możliwe sposoby demonstrują, że Azja Centralna jest ważnym partnerem strategicznym, jednak nadal wszelkie relacje pomiędzy stronami skupiają się głównie na eksporcie surowców energetycznych²⁸.

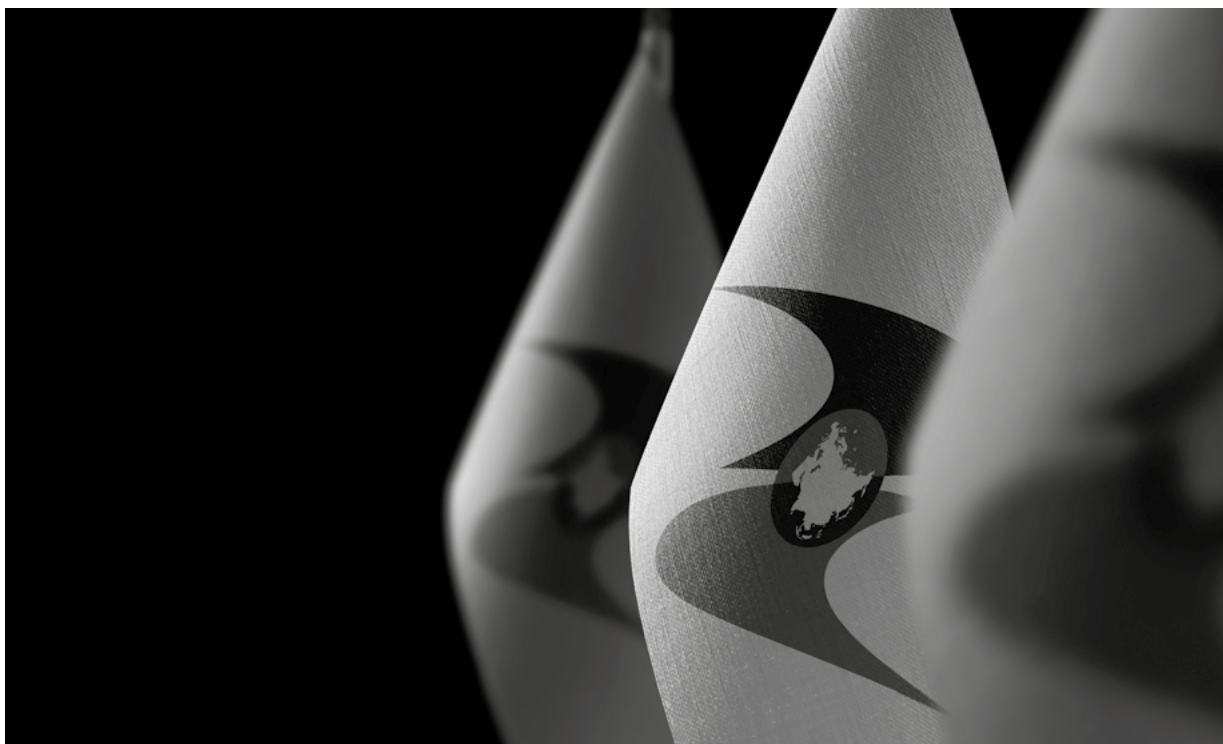
Podkreśla się, że za rozwój gospodarczy regionu odpowiadają Chiny, a Moskwa koncentruje się na kwestiach bezpieczeństwa. Jednak w ostatnich latach Pekin przełamał monopol Moskwy i ingeruje w regionalne kwestie wojskowo-strategiczne. Przykładowo niedawno w Tadżykistanie zbudowano dwie chińskie bazy wojskowe

dla obrony republiki przed zagrożeniami ze strony Afganistanu²⁹. Rosji to się nie podoba, ale nie może się sprzeciwić ze względu na ograniczone zasoby własne.

Integracja

Co się tyczy wzajemnych relacji państw Azji Centralnej, to nie są one łatwe. Wynika to zarówno z nierozwiązanych konfliktów regionalnych, problemu granic czy deficytu zasobów, jak i z faktu, że w ciągu trzydziestu dwóch lat niepodległości państwa te rozwijały się w różny sposób³⁰. Kazachstan, jako kluczowa potęga energetyczna w regionie, był bardziej atrakcyjny dla partnerów zagranicznych, przez co budował ze wszystkimi mniej lub bardziej przyjazne relacje. Uzbekistan,

Euroazjatycka Unia Gospodarcza

do czasu dojścia do władzy prezydenta Mirzijojeva, uchodził za najbardziej zamknięte, autorytarne państwo w Azji Centralnej, dystansujące się od wszystkich partnerów zagranicznych, w tym również od sąsiadów w regionie. Kirgistan natomiast, odwrotnie, uchodził za „wyspę demokracji”, gdzie władze prowadziły najbardziej otwartą politykę i aktywnie rozwijały kontakty z Zachodem. Tadżykistan, jako najbardziej niebezpieczne państwo, które doświadczyło wojny domowej na początku lat 90., bardziej skłaniał się ku Rosji.

„Wojna na Ukrainie, paradoksalnie, stała się impulsem do zjednoczenia Azji Centralnej.”

Co więcej, wszystkie kraje regionu, które stosunkowo niedawno wyzwoliły się z więzów imperium sowieckiego, ze szczególną obawą traktowały swoją suwerenność. Zbliżenie regionalne lub integracja oznaczały konieczność przeniesienia części tej suwerenności na poziom ponadnarodowy, na co państwa te nie były gotowe. Mimo to w 2002 roku podjęły próbę integracji regionalnej i utworzyły Organizację Współpracy Środkowo-

azjatyckiej (OWŚ), która jednak w 2005 roku przestała istnieć. Zamiast tego pojawiła się bardziej obiecująca koncepcja Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG). I choć nie wszystkie państwa regionu zostały członkami tego prorosyjskiego stowarzyszenia, to rozmowy o integracji środkowoazjatyckiej ucichły.

Wojna na Ukrainie, paradoksalnie, stała się impulsem do zjednoczenia Azji Centralnej. Spotkania konsultacyjne głów państw Azji Centralnej, forma współpracy zaproponowana w 2018 roku, początkowo niezbyt aktywnie

rozwijana, niespodziewanie stała się główną platformą negocjacyjną, pozwalającą władzom tych państw znaleźć wspólne rozwiązania³¹. W 2022

roku takie spotkanie odbyło się w Kirgistanie, a w 2023 roku w Tadżykistanie. Jednym z istotnych rezultatów był postęp w rozwiązywaniu konfliktów granicznych, zwłaszcza pomiędzy Kirgistanem a Tadżykistanem³². W 2023 roku głównym problemem było zagrożenie ze strony Afganistanu, w tym zwłaszcza budowa przez talibów kanału Koshtepa, który mógłby pozbawić Azję Centralną wody pitnej³³.

Na razie jest zbyt wcześnie, aby stwierdzić jednoznacznie, czy Azja Centralna jest gotowa na integrację regionalną. Poprzednie lata wzmogły wzajemną nieufność. Co więcej, kraje Azji Centralnej nie mają sobie nic do zaoferowania. Wszystkie mają te same zasoby naturalne, potencjał przemysłowy i podobne modele rządów. Jednak sam fakt, że od nowa zastanawiają się nad swoim

miejszem w systemie stosunków międzynarodowych i zaczynają rozumieć, że skoordynowane regionalne podejście do rozwiązywania problemów wzmacnia ich pozycję i pozwala na prowadzenie bardziej niezależnej polityki, bez względu na Rosję czy Chiny, jest pozytywny.

Khursand Khurramov

Azja Centralna weszła w okres zawirowań geopolitycznych. Jednocześnie podmiotowość regionalna nigdy się nie ukształtowała. Wynikało to zarówno z problemów wewnętrznych (różny poziom rozwoju gospodarczego, podobne interesy, często prowadzące do rywalizacji zamiast współpracy, brak woli politycznej elit), jak i zagranicznych (spoglądanie na Moskwę, która nie jest zainteresowana podmiotowością społeczeństwa regionu, wejście do gry w regionie Chin i wzrost jego wpływów). Teraz głowy państw, pod naciskiem różnych sił, próbują skoordynować stanowiska i stworzyć podstawy do instytucjonalizacji integracji, ale do rzeczywistych rezultatów jest jeszcze daleko.

Nargiza Muratalieva

W Azji Centralnej nasilają się tendencje autorytarne, nasilają się represje wobec inaczej myślącym i opozycji. Pogarsza to rozwój demokracji, co oznacza, że na świecie jest więcej autokratów i dyktatorów. Ponadto utrzymują się problemy gospodarcze: rosnące bezrobocie, inflacja. Zmusza to mieszkańców do wyjazdu do pracy za granicę, a głównym kierunkiem migracji zarobkowej pozostaje Rosja. Zwiększa to zależność regionu od tzw. Wielkiego Brata.

2. Kondycja krajów Azji Centralnej przed 24 lutego 2022 roku

Kondycja krajów Azji Centralnej przed 24 lutego 2022 roku

W przededniu zakrojonej na szeroką skalę rosyjskiej inwazji na Ukrainę w krajach Azji Centralnej miały miejsce ważne wydarzenia polityczne. Wpłynęły one w efekcie na **postawę elit wobec rosyjskiej agresji**.

Kazachstan

W Kazachstanie, dosłownie przed inwazją Rosji na Ukrainę, udało się zapobiec próbie zamachu stanu. Protesty z powodu wzrostu cen gazu, które wybuchły w Żangaözenie, największym mieście wydobywania ropy naftowej w zachodnim Kazachstanie, rozprzestrzeniły się na inne ośrodki. Oprócz postulatów społeczno-ekonomicznych, które początkowo wysuwali protestujący, pojawiały się także żądania polityczne. Protesty odbywały się pod hasłem *Shal, ket* (z kazachskiego „Starcze, odejdź”), skierowanym do pierwszego prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa, choć krajem rządził już czwarty rok jego następcą Kasym-Żomart Tokajew³⁴.

Niezależnie od tego, że przekazanie władzy w Kazachstanie miało miejsce już w 2019 roku, Nazarbajew zachował wszystkie instrumenty władzy. Formalnie stał na czele Rady Bezpieczeństwa, ale w rzeczywistości wszystko, w tym aparat bezpieczeństwa, biznes, a nawet przestępczość, nadal znajdowało się pod jego kontrolą³⁵. Kontrolował także następcę, prezydenta Kasyma-Żomarta Tokajewa. W kraju funkcjonowała podwójna władza: elity ignorowały decyzje formalnego prezydenta Tokajewa do czasu porozumienia się z faktyczną głową państwa Nazarbajewem. Aparat państwowy z obawy przed odpowiedzialnością za polecenia

Pomnik nafciarzy w Żangaözen, Kazachstan

nowego prezydenta przestał skutecznie działać. Krewni pierwszego prezydenta kontrolowali całe sektory gospodarki³⁶, zajmowali ważne stanowiska, a najstarsza córka Nazarabajewa, Dariga, otwarcie weszła w konfrontację z Tokajewem i nie kryła ambicji zastąpienia go na stanowisku prezydenta³⁷.

W przeciwieństwie do innych krajów postsowieckich **protesty w Kazachstanie nie należały do rzadkości.**

Nowe projekty i reformy, które Kazachowie kojarzą z Tokajewem, utknęły w martwym punkcie. W społeczeństwie powiększyły się nierówności, kwitła korupcja, prawa były łamane, a dążenia do wolności były tłumione. Wzrost cen gazu przelał czarę goryczy i ludzie zaczęli protestować. W pierwszych dniach niepokojów władze nie przywiązywały do nich większego znaczenia. W przeciwieństwie do innych krajów postsowieckich protesty w Kazachstanie nie należały do rzadkości. Ludzie wychodzili już na ulice, żądając ochrony środowiska, zapewnienia młodym ludziom większej wolności i wzmocnienia reform³⁸. Poza tym w 2011 roku protesty w Żangaözenie miały już miejsce, ale zostały stłumione siłą. Nazarabajew był wówczas za to mocno krytykowany³⁹, jednak wydawało się, że władza nabrała już doświadczenia i wie, jak zareagować na nowe niezadowolone mas. Elity jednak nie dostrzegały ogromnego rozczarowania i zmęczenia społeczeństwa rządami Nazarabajewa.

Oddziały policji w Ałmaty, Kazachstan

Kiedy protesty rozszerzyły się na Ałmaty, była stolicę Kazachstanu, uważaną za główny ośrodek aktywności politycznej i obywatelskiej, władzom z trudem udało się zapanować nad sytuacją. Do protestujących dołączyli podlegacze. W efekcie doszło do przemocy, zajmowano i podpalano budynki administracyjne. W kraju ogłoszono stan wyjątkowy, a siły bezpieczeństwa otworzyły ogień do tłumu. Zginęło wg oficjalnych danych ponad 200 osób, większość zabitych stanowili cywile⁴⁰.

Według jednej z wersji, prowokatorów w tłum demonstrantów wysłali zwolennicy Nazarabajewa, w tym członkowie jego rodziny. Chcieli w ten sposób obalić Tokajewa, przejąć stanowisko prezydenta i odzyskać pełne wpływy⁴¹.

W drugiej wersji, Nazarabajew i Tokajew sami sprowokowali masowe protesty, nie podejmując w pierwszych dniach żadnych działań zmierzających do normalizacji sytuacji. Ich celem miało być przerzucenie odpowiedzialności za zamieszki na szefa Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego Karima Masimowa⁴². Był on przez wiele lat powiernikiem Nazarabajewa, cieszył się dużym autorytetem, a po przekazaniu władzy przez tegoż wielu chciało, aby to on objął urząd prezydenta. Aby uniemożliwić Masimowowi ujawnienie wrażliwych informacji na temat rządów Nazarabajewa, oskarżono go o zorganizowanie styczniowych protestów i osadzono w więzieniu.

Trzecia wersja, którą podtrzymuje Tokajew, głosi, że zamieszki w Ałmaty zostały wywołane przez siły zagraniczne⁴³. Władze nie przedstawiły jednak ani jednego dowodu potwierdzającego tę wersję.

Koncepcja czwarta sugeruje, że ani Tokajew, ani Nazarabajew nie spodziewali się tak dużego niezadowolenia społecznego. Obawiając się, że protesty mogą doprowadzić do upadku systemu politycznego, sprowokowali manifestujących do użycia przemocy. Umożliwiło to rozpoczęcie „operacji antyterrorystycznej”, wprowadzenie stanu wyjątkowego w kraju i użycie siły wobec demonstrantów⁴⁴.

Nie ma więc pewności, co się wydarzyło w styczniu 2022 roku – śledztwo wciąż trwa. Oczywiście jest, że Tokajew, nie mogąc przejąć kontroli nad sytuacją, zwrócił się o pomoc do Putina i prorosyjskiego bloku wojsko-politycznego OUBZ. Siły pokojowe, które wkroczyły do kraju, strzegły głównie obiektów o znaczeniu strategicznym, ale elity poprawnie odczytały sygnał:

„**Tokajew** znalazł się w pozycji dłużnika Putina za **pomoc w udaremnieniu zamachu stanu** i dlatego nie mógł otwarcie potępiać rosyjskiej agresji na Ukrainę, mimo że w społeczeństwie kazachstańskim nastroje antyrosyjskie są silne.”

Rosja i Putin są po stronie Tokajewa, co oznacza koniec podwójnej władzy. Protesty zostały stłumione.

Wydarzenia stycznia 2022 roku w Almaty przesądziły o dalszym rozwoju stosunków kazachsko-rosyjskich. W szczególności wpłynęły one na postawę Astany wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę. Tokajew znalazł się w pozycji dłużnika Putina za pomoc w udaremnieniu zamachu stanu i dlatego nie mógł otwarcie potępiać

rosyjskiej agresji na Ukrainę, mimo że w społeczeństwie kazachstańskim nastroje antyrosyjskie są silne. Dotychczasowa współzależność handlowa i finansowa obu państw w warunkach izolacji Rosji pogłębia się, co uniemożliwia Astanie zbyt ostrą krytykę Kremla⁴⁵. W miarę jak wojna powszedniejsze, początkowa krytyka inwazji na Ukrainę formułowana przez Tokajewa znika.

Dimash Alzhanov

Wydarzenia stycznia 2022 roku w Kazachstanie są rezultatem narastających problemów: nierówności, braku praw i wolności politycznych w społeczeństwie oraz zmęczenia niezmienną się władzą. Protesty rozpoczęły się jako pokojowa manifestacja, która stopniowo rozprzerzreniła się w całym kraju. Władze w obawie, że może doprowadzić do upadku reżimu, umiejętnie i cynicznie zamieniły ją w brutalną formę konfrontacji. Wytworzyły zatem wystarczające powody do rozpoczęcia „operacji antyterrorystycznej” i wprowadzenia stanu wyjątkowego w kraju. Otworzyło to drogę do użycia siły wobec demonstrantów, w tym broni palnej.

Jednak główny problem – niezdolność reżimu autorytarnego do ustanowienia efektywnego zarządzania i sprawiedliwego dostępu do działalności gospodarczej – nie został rozwiązany. Ze względu na silną centralizację władzy Kazachstan charakteryzuje się wysoką korupcją i brakiem stabilnych kanałów przekazywania informacji. Z tej przyczyny rząd nie ma wiedzy, co faktycznie dzieje się w regionach.

Tadżykistan

W Tadżykistanie miały miejsce nie mniej dramatyczne i tragiczne wydarzenia. Jednakże najpierw protesty w Kazachstanie, a następnie rosyjska agresja na Ukrainę zepchnęły temat tadżycki na dalszy plan. Tymczasem protesty przeciwko władzy w Górnoabadzkańskim Regionie Autonomicznym (GBAO) w zachodnim Tadżykistanie, uważanym za centrum opozycji, i późniejsze dotkliwe czystki regionu wiązały się ze zbliżającym się przekazaniem władzy synowi Prezydenta Rahmona, Rustamowi Emomali.

Generalnie konflikt między GBAO a Duszanbe ma swój początek w latach 90. XX wieku, kiedy w Tadżykistanie wybuchła wojna domowa pomiędzy Zjednoczoną Opozycją Tadżycką a Frontem Ludowym. Wielu opozycjonistów pochodziło z GBAO. Front Ludowy z Emomali Rahmonem na czele był spadkobiercą Komunistycznej Partii Tadżykistanu⁴⁶.

Po podpisaniu w 1997 roku porozumienia pokojowego opozycja, w tym dowódcy polowi GBAO, zachowali władzę i zostali nieformalnymi liderami regionu. Nie mieszczyli się do polityki, ale cieszyli się popularnością wśród mieszkańców autonomii, uważano ich za ludzi, którzy mogą wyrzucić presję na dowolnego lokalnego urzędnika i zmusić go do rozwiązania problemów borykającej się z biedą ludności⁴⁷. Doprowadziło to do wykształcenia się w GBAO podwójnej władzy. Rahmon obawiał się, że byli dowódcy polowi podważą jego autorytet i podjął kilka prób oczyszczenia regionu. Jednak ostatecznie nigdy nie udało mu się pozbyć popularnych dowódców polowych.

Przed transferem władzy pojawiły się obawy, że niefor-

Prezydent Tadżykistanu **Emomali Rahmon**

malni przywódcy GBAO staną się zagrożeniem dla następcy. Biorąc pod uwagę, że ich autorytet jest znacznie większy niż niedoświadczonego Rustama Emomaliego, Rahmon postanowił ich wyeliminować. W maju 2022 roku przeprowadził najbardziej brutalne i krwawe czystki w regionie⁴⁸. Wszyscy lokalni aktywiści zostali zabici, uwięzieni lub wypędzeni z kraju. Według oficjalnych danych zginęło osiem osób, według nieoficjalnych – liczba zabitych była kilkukrotnie wyższa. Z regionu rozpoczął się masowy odpływ mieszkańców, przede wszystkim mężczyzn.

Przeciwnicy reżimu, którzy przeżyli lub opuścili GBAO, obiecują zemstę na Rahmonie. Jednak obecnie ich za-

Góry Pamir w GBAO

soby i wpływy w Duszanbe są ograniczone. Społeczność międzynarodowa nie potępiła siłowego stłumienia protestów i nadal ignoruje bezprawie w Tadżykistanie. Rosja, w przeciwieństwie do Zachodu, doskonale rozumie, co wydarzyło się w GBAO, ale przymyka na to oczy. Rahmon zaś w dowód wdzięczności nie potępia rosyjskiej agresji na Ukrainie.

Jest jeszcze jeden kluczowy warunek udanego przekazania władzy w Tadżykistanie – uzyskanie akceptacji Rosji dla kandydatury Rustama Emomaliego. Związane to jest z tym, że Moskwę uważa się za gwaranta bezpieczeństwa Duszanbe i kluczowego partnera gospodar-

czego. Kreml nie jest jednak pewien, czy następca jest wystarczająco przygotowany i będzie w stanie utrzymać władzę. Rahmon robi wszystko, aby przekonać Moskwę o kompetencjach syna. Aby uzyskać akceptację Putina na przekazanie władzy, Rahmon przyzwala także na inne działania władz rosyjskich. Przez półtora roku wojny władze tadżyckie nigdy publicznie nie potępiły Moskwy. Istniejące relacje można scharakteryzować następująco: Duszanbe nie krytykuje wojny na Ukrainie, a Moskwa w zamian aprobuje kandydaturę następcy Rahmona.

Władze tadżyckie udają co prawda, że wojna na Ukrainie nie miała na nie żadnego wpływu, jednak można zauważyć stosowanie **decyzyjnych uników**. Przez półtora roku wojny Rahmon nigdy nie zgodził się na przyłączenie do EAEU⁴⁹ i zintensyfikował kontakty z sojusznikami z Zachodu i Azji.

Khursand Khurramov

Prezydent Emomali Rahmon przygotowuje swojego syna Rustama na następcę, ale ciągle pojawiają się nowe zagrożenia. Na przykład teraz: Rahmon przeprowadził najdotkliwsze i na największą skalę czystki w Górnym Badachszanie, gdzie jego zdaniem pozostali nielojalni wobec reżimu opozycjoniści i dowódcy polowi. Wydawać by się mogło, że wszystko jest gotowe do przekazania władzy. Ale wojna na Ukrainie, następnie osłabienie gospodarcze Rosji, oznaczające zmniejszenie napływu przekazów pieniężnych od migrantów pracujących w rosyjskich miastach, regularne starcia na granicy tadżycko-kirgiskiej, trudne stosunki z Talibami wpływają na plany Rahmona. Przekazanie władzy ponownie zostało zawieszone.

Nieudane przekazanie władzy grozi upadkiem państwowości tadżyckiej. W kraju całkowicie zlikwidowano instytucje społeczeństwa obywatelskiego, opozycję i niezależne media – cały fundament, na którym powinno opierać się demokratyczne państwo, na jakie Tadżykistan się pozycjonuje. Wszystkie formalne i nieformalne instytucje okresu radzieckiego skupiały się na osobowości obecnego prezydenta, a jego odejście mogło okazać się śmiertelnym ciosem.

Turkmenistan

Turkmenistan uważany jest za najbardziej zamknięty kraj Azji Centralnej i nie ingeruje w sprawy swoich sąsiadów. Taka też była jego reakcja, a w zasadzie jej brak, na rosyjską inwazję na Ukrainę. Jednocześnie w kraju doszło do ważnych wydarzeń.

Pomnik prezydenta Turkmenistanu w Aszchabadzie

W szczytowym momencie rosyjskiej agresji, dokładnie wiosną 2022 roku, w Turkmenistanie miało miejsce przekazanie władzy⁵⁰. Jest mało prawdopodobnym, aby prezydent Gurbanguly Berdimuhamedow celowo zaaranżował przekazanie władzy swojemu synowi Serdarowi w czasie, gdy Moskwa przystąpiła do wojny z Kijowem. To jednak odwróciło uwagę społeczności światowej i przekazanie odbyło się bez zakłóceń.

Jednocześnie Gurbanguly Berdimuhamedow nie zrezygnował całkowicie z władzy. Obecnie stoi na czele izby wyższej parlamentu, która wiosną 2023 roku uzyskała status najwyższy – nad wszystkimi instytucjami narodowymi. Jeśli obecny prezydent Serdar Berdimuhamedow nie poradzi sobie z władzą, to władza ponownie przejdzie w ręce ojca⁵¹. Na wiele międzynarodowych szczytów i spotkań z zagranicznymi przywódcami, jak dawniej, jeździ eksprezydent.

Wojny na Ukrainie władze nie komentują. Warto jednak zauważyć, że wiosną 2022 roku ogłoszono wysłanie **pomocy humanitarnej** na Ukrainę. Ładunek obejmował **leki i wyroby tekstylne**⁵⁷. Tą pomocą Aszchabad przypominał o sobie Kijowowi i sugerował **wznowienie współpracy** gazowej. Obecnie, gdy dostawy rosyjskiego gazu do Europy zostały ograniczone do minimum, **gaz turkmeński może stać się alternatywą**, a tranzyt przez Ukrainę pożądanym szlakiem.

Dekoracyjna zmiana władzy nie poprawiła sytuacji społeczno-gospodarczej w kraju. Mimo posiadania dużych rezerw gazu, który Aszchabad sprzedaje na rynki zagraniczne i uzyskuje duże zyski z wymiany walut, zwykli ludzie borykają się z kryzysem żywnościowym. Zdobyć jedzenia w sklepach socjalnych, gdzie ceny są znacznie niższe niż rynkowe, jest prawie niemożliwe. Ludzie stoją w kolejkach przez kilka dni⁵². Zakazy obowiązują także w innych obszarach: kobietom nie wolno odwiedzać salonów kosmetycznych, obowiązują rygorystyczne zasady dotyczące ubioru⁵³.

Najbliżsi byłego prezydenta wzbogacają się tymczasem na udziałach w zyskach z eksportowanych surowców energetycznych. Bratankowie Berdimuhamedowa Chadzymburat i Szamurat Rejepow kontrolują w Turkmenistanie całe sektory gospodarki, posiadają luksusowe nieruchomości za granicą i z pomocą swoich ludzi zajmują się dystrybucją dotowanych produktów⁵⁴.

Wojna na Ukrainie stworzyła dodatkowe możliwości wzbogacenia się turkmeńskiego reżimu rodowo-klanowego. Ograniczając do minimum współpracę z rosyjskim „Gazpromem”, Zachód przeszedł na alternatywnych dostawców, zaś w centrum zainteresowania znalazły się energetyczne zasoby Aszchabadu. W porównaniu z Putinem, reżim Berdimuhamedowa wygląda stosunkowo przyzwoicie, dlatego odwiedzający Aszchabad europejscy i amerykańscy urzędnicy rozmawiali nie o prawach człowieka, ale o perspektywach współpracy energetycznej⁵⁵.

W ciągu półtora roku wojny poprawiły się także stosunki turkmeńsko-rosyjskie. Moskwa stara się złożyć Aszchabadowi kontrofertę do europejskich obietnic i uniemożliwić Zachodowi zastąpienie rosyjskiego gazu gazem turkmeńskim. Na przykład „Gazprom” obiecał pomóc Turkmenistanowi w zakresie technologii dla rozwoju sektora energetycznego, a także niemal trzykrotnie zwiększył zakupy turkmeńskiego gazu⁵⁶. Władze turkmeńskie balansują pomiędzy Rosją a Europą i starają się przyjaźnić ze wszystkimi.

Kobiety w Aszchabadzie, Turkmenistan

Galiya Ibragimova

Na początku 2022 roku najstarszy syn Berdimuhamedowa, Serdar, bez problemów został prezydentem, potwierdzając swoje uprawnienia w operetkowych wyborach, a jego ojciec objął stanowisko szefa izby wyższej parlamentu, który utworzono specjalnie dla niego w 2021 roku.

Problem teraz w tym, czy nowy prezydent poradzi sobie z problemami, które narosły przed jego nominacją. A jest ich niemało: następstwa pandemii, przerwy w dostawach podstawowych dóbr, rosnące bezrobocie i inflacja, która nawet według oficjalnych szacunków przekroczyła 14%. Powaga sytuacji była oczywista już choćby dlatego, że mieszkańcy kraju, mimo surowych represji, nieustannie wychodzili na ulice, aby protestować.

Uzbekistan

W Uzbekistanie w przededniu rosyjskiego ataku na Ukrainę, **na pierwszy rzut oka, nie wydarzyło się nic szczególnego.**

Prezydent Szawkat Mirzijoew został w 2021 roku ponownie wybrany na drugą kadencję i rozpoczął reformy konstytucyjne⁵⁸. Wydaje się jednak, że te zwyczajne wydarzenia latem 2022 roku doprowadziły do **poważnego wewnętrznego kryzysu politycznego.**

Po dojściu do władzy w 2016 roku Mirzijoew faktycznie przeprowadził szereg reform, otworzył gospodarkę Uzbekistanu, uregulował stosunki z Tadżykistanem, Kirgistanem i Turkmenistanem, które pierwszy prezydent Islam Karimow skomplikował i osłabił. Jednakże w miarę umacniania się jego władzy sposób rządów w kraju zaczął coraz bardziej przypominać rządy pierwszego autorytarnego prezydenta Islama Karimowa⁵⁹. Wolność słowa ponownie jest ograniczana, aktywiści obywatelscy są prześladowani, kwitnie regionalizacja, rosną nierówności. Mirziyoyewowi udało się dotychczas utrzymać wizerunek reformatora, który zawdzięcza porównaniu między tym, jak zamknięty był Uzbekistan przed jego prezydenturą, a tym, jak rzekomo otwarty stał się pod jego rządami. Umożliwiło to uzyskanie zgo-

Prezydent Uzbekistanu **Szawkat Mirzijoew**

dy obywateli kraju na reformę konstytucyjną.

Jednakże, kiedy władze opublikowały pierwszy wariant zaktualizowanej konstytucji, okazało się, że społeczeństwo jest jej przeciwnie. Główną przyczyną niezadowolenia jest pozbawienie Karakałpakstanu statusu autonomicznej republiki w składzie Uzbekistanu.

Nastroje nacjonalistyczne wyeliminowano tam jeszcze na początku lat 90. Niemniej jednak, na tle podsycanych przez Moskwę nastrojów separatystycznych na Ukrainie, w Mołdawii i Kazachstanie, władze uzbeckie zdecydowały się zagrać ostrożnie i na poziomie ustawy zasadniczej odebrać Karakałpakom autonomiczne prawa. Spowodowało to masowe protesty w Nukusie w lipcu 2022 roku. Po raz pierwszy od wielu lat działacze Karakałpakstanu ogłosili możliwą secesję od Uzbekistanu. Władze siłą stłumiły protesty, co osłabiło wizerunek Mirziyoyewa jako reformatora. Ostatecznie jednak Karakałpakstan nadal zachował swój status autonomiczny⁶⁰. W maju 2023 roku ostatecznie reforma konstytucyjna została zrealizowana. Ponadto w lipcu odbyły się przedter-

Karakalpakstan, Uzbekistan.

minowe wybory prezydenckie na mocy nowej konstytucji, w wyniku których poprzednie kadencje prezydenckie Mirziyoyewa przestały się liczyć i teraz może pozostać u władzy do 2037 roku.

Wydaje się, że wydarzenia w Karakałpakstanie nie mają żadnego związku z tym, jak rozwijają się stosunki rosyjsko-uzbeckie, a zwłaszcza z wojną na Ukrainie. Niemniej Mirzijojev, podobnie jak inni autorytarni przywódcy Azji Centralnej, stara się pozyskać poparcie Moskwy w obliczu wewnętrznych kryzysów politycznych.

Kreml wspierał Taszkent, nie przywiązując większej wagi do wydarzeń w Karakałpakstanie. Za to Mirzijojev zajmuje neutralne stanowisko w sprawie wojny na Ukrainie.

Plac Registan w Samarkandzie, Uzbekistan

Rafael Sattarov

Protesty w Karakałpakstanie ostatecznie nie przeszkodziły władzom uzbeckim w zreformowaniu konstytucji. Tydzień po referendum Mirzijojev rozpiął przedterminowe wybory prezydenckie, które wygrał w lipcu 2023 roku. Nie było w tym żadnej intrygi. Wynik był znany z góry.

Jeśli jednak obecnie ludzie głosują tak, jak powinni, nie oznacza, że uzbecki reżim ma przed sobą lata spokojnego życia. Rosnące oczekiwania społeczeństwa wobec reform zapoczątkowanych przez Mirziyoyewa nie znikną, a powiązanie ich z realnymi priorytetami władzy będzie coraz trudniejsze.

Rozumieją to także w uzbeckim rządzie, dlatego aktywnie przygotowują się na nowe kryzysy. Wiadomo, że po 2020 roku uzbecy funkcjonariusze z resortów siłowych regularnie przyjeżdżają na Białoruś „w celu zapoznania się z doświadczeniami w zapewnianiu ochrony porządku publicznego”. Równocześnie wokół prezydenta pojawia się coraz więcej jego krewnych i bliskich przyjaciół.

Kirgistan

W Kirgistanie na krótko przed inwazją rosyjską, w styczniu 2021 roku, doszło do zmiany rządu. Prezydentem został były deputowany parlamentu Sadyr Dżaparow. Podobnie jak w latach 2005 i 2010, zmiana władzy nastąpiła na ulicy, w wyniku masowych protestów. Kirgizowie nie uznali wyników wyborów parlamentarnych przeprowadzonych jesienią 2020 roku. Dżaparow, który odbywał wówczas karę więzienia na podstawie artykułu „o braniu zakładników”, w czasie panującego zamieszania i chaosu został uwolniony.

Kluczową rolę w jego uwolnieniu odegrał jego były kolega partyjny Kamczybek Taszijew. Jedną z pierwszych decyzji kadrowych Dżaparowa jako prezydenta było mianowanie Taszijewa na szefa Państwowego Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego (GKNB). Faktycznie u władzy utworzył się duumwirat: prezydentem jest Dżaparow, lecz wszystkie kluczowe decyzje podejmuje w porozumieniu z Taszijewem⁶¹.

Zmiana władzy w Kirgistanie i kształtująca się **nowa rzeczywistość polityczna** przesądziły także o tym, jak kraj zaczął budować relacje z sąsiadami. Reakcja Biszkeku na rosyjską inwazję na Ukrainę wiąże się z dążeniami nowego rządu do **pozyskania przychylności Moskwy**.

Prezydent Kirgistanu **Sadyr Dżaparow**

Biorąc pod uwagę negatywny stosunek Putina do przywódców krajów, które w wyniku protestów przejęły władzę, Dżaparow ze zdwojoną siłą starał się zadowolić Kreml i przekonać go, że jest „swój” i że nic stosunkom rosyjsko-kirgiskim nie zagraża.

Po 24 lutym 2022 roku Dżaparow wielokrotnie zapewniał, że „ze zrozumieniem odnosi się” do interesów Rosji

Parlament w Biszkeku, Kirgistan

w „stabilizowaniu kwestii bezpieczeństwa” w Europie⁶². Lojalność taka wynika także z faktu, że Kirgistan jest biednym i niestabilnym krajem Azji Centralnej. Ponad 30% dochodów budżetu zależy od przekazów pieniężnych od migrantów zarobkowych, którzy pracują głównie w Rosji. Moskwa jest kluczowym partnerem ekonomicznym, a biorąc pod uwagę, że Dżaparow przekształca Kirgistan w autokrację i wzywa do „końca z demokracją”, doświadczenie „wielkiego brata” jest szczególnie cenne⁶³.

Jeśli Kirgistan był wcześniej uważany za najbardziej demokratyczne państwo Azji Centralnej, gdzie panowała wolność słowa, działały zachodnie organizacje pozarządowe i zdelegalizowano „Hizb ut-Tahrir”, to dojście Dżaparowa do władzy zmieniło wszystko. Najpierw Prezydent przeprowadził reformę konstytucyjną, zmieniając formę rządu z parlamentarnego na prezydencki. Wkrótce rozpoczęły się naciski na ograniczenie wolności słowa, a prześladowania obrońców praw człowieka i działaczy społeczeństwa obywatelskiego się nasiliły. Forma rządów zaczęła przypominać superprezycencją, w której wszystkie decyzje podejmuje dwie osoby: Dżaparow i Taszijew.

Wsparcie Kremla gra ogromną rolę w udanym wprowadzeniu autorytaryzmu w Kirgistanie. Jeśli Putin poprze obecny rząd, będzie to ważna gwarancja sukcesu. Ponadto, jeśli w kraju ponownie odbędą się protesty uliczne lub próba zamachu stanu, Moskwa będzie wspierać legitymację obecnego rządu.

Jeszcze jedną przyczyną zwiększonej lojalności Dżaparowa wobec Rosji jest konflikt graniczny pomiędzy Kirgistanem a Tadżykistanem⁶⁴.

Kreml sympatyzuje z reguły z Duszanbe. Prezydent Rahmon jest bliższy Putinowi, a jego działania bardziej dla niego zrozumiałe. Dżaparow stara się go zatem przekonać, że ważne jest również stanowisko Biszkeku. Stąd uniżona postawa władz Kirgistanu wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę. Jednocześnie podczas spotkań międzynarodowych Biszkek deklaruje, że popiera zasadę integralności terytorialnej państw⁶⁵.

Tak więc można stwierdzić, że przed inwazją rosyjską w Azji Centralnej miały miejsce skomplikowane wydarzenia i procesy polityczne. Biorąc pod uwagę, że głównym celem wszystkich autorytarnych przywódców państw regionu jest utrzymanie własnej władzy, nikt nie chciał psuć swoich stosunków z Moskwą. Wsparcie Kremla dla legitymizacji tych reżimów jest gwarancją, że w przypadku ekscesów, jak w Kazachstanie, Moskwa przyjdzie z pomocą lub przynajmniej będzie milczeć, gdy władze przeprowadzą czystkę wśród przeciwników, jak miało to miejsce w tadżyckim GBAO czy uzbeckim Karakałpakstanie. Trudno nazwać taką politykę dalekowzroczą.

Jeśli Rosja poniesie porażkę na Ukrainie, wszystkie reżimy w Azji Centralnej staną w obliczu kryzysu własnej legitymizacji.

Temur Umarov

Przeszkodą w kirgisko-tadżyckim konflikcie granicznym jest status Worucha. De facto jest to enklawa tadżycka na terytorium Kirgistanu, połączona z główną częścią kraju jedną drogą. Duszanbe chce uczynić tę drogę swoim terytorium, tak aby enklawa zamieniła się po prostu w daleko wysuniętą część Tadżykistanu. Kirgistan jest temu przeciwny i oba kraje nie zamierzają rezygnować ze swoich roszczeń. Podobne spory w Azji Centralnej były już pomyślnie rozwiązywane – i to bez zewnętrznego pośrednictwa. Przykładowo nie tak dawno Uzbekistan porozumiał się z Kirgistanem w sprawie statusu swojej enklawy Sokh, a także zakończył wytyczanie granicy z Tadżykistanem. Jednakże Taszkent ma dość silną armię i wraz z dojściem do władzy Szawkata Mirziyoyewa przeszedł na pokojową politykę w regionie.

Jednak Biszkek i Duszanbe za bardzo nagłośniły swój konflikt i w tym przypadku mediacja zewnętrzna najprawdopodobniej tylko pogorszy sytuację.

Góry w Kirgistanie

Jurta w Azji Centralnej

3. Osłabienie rosyjskich gwarancji bezpieczeństwa dla regionu

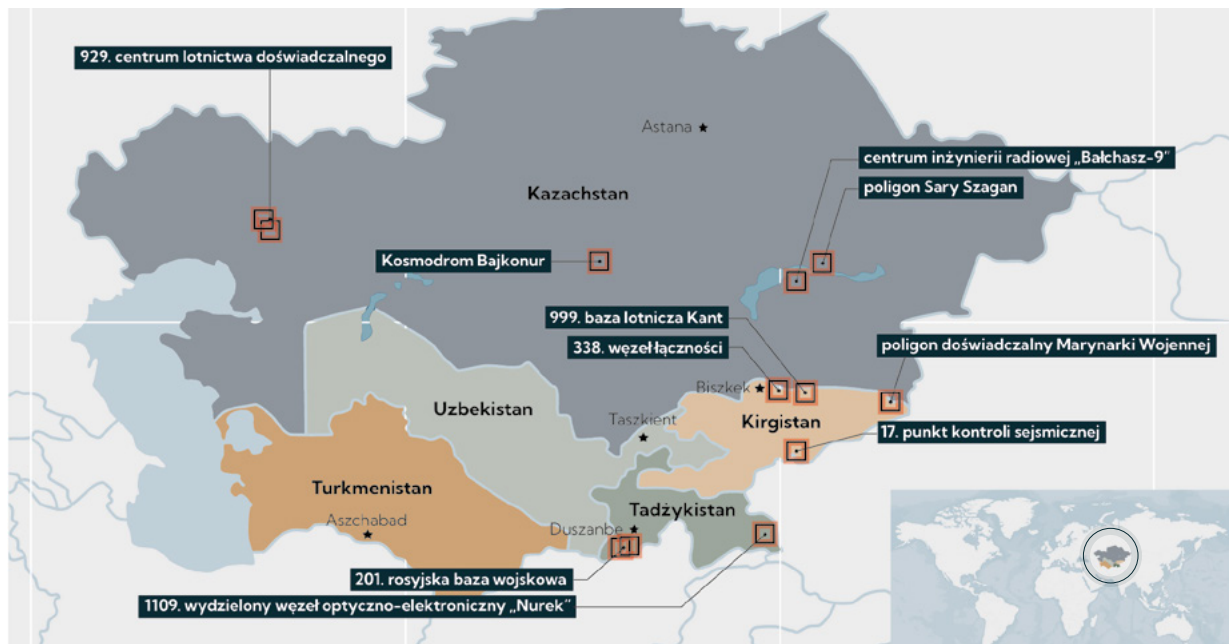

Oslabienie rosyjskich gwarancji bezpieczeństwa dla regionu

Państwa Azji Centralnej rozpoczęły **budowę własnych sił zbrojnych** na początku lat 90. W regionie pozostały jednostki sowieckie, jednak nie wszystkim krajom udało się je przejąć.

Kosmodrom Bajkonur, Kazachstan

Rosyjskie obiekty wojskowe w Azji Centralnej

W Tadżykistanie

znajdowała się przykładowo 201. Dywizja Strzelców Zmotoryzowanych, przerzucona tu po II Wojnie Światowej, która pozostała pod kontrolę Moskwy⁶⁶. Kreml wyjaśniał to tym, że region graniczy z Afganistanem, a granica tadżycko-afgańska jest najdłuższa. Sam Tadżykistan nie byłby w stanie stawić czoła zagrożeniom, zwłaszcza że w latach 90. republika pogrążyła się w wojnie domowej. Po normalizacji sytuacji i dojściu Rahmona do władzy sowiecka dywizja strzelców zmotoryzowanych została przekształcona w pełnoprawną 201. rosyjską bazę wojskową⁶⁷. Dziś uznawana jest za największą bazę lądową wchodzącą w skład Zbiorowych Sił Szybkiego Reagowania OUBZ. Ponadto w Tadżykistanie zlokalizowany jest 1109. wydzielony węzeł optyczno-elektroniczny „Nurek”, który wchodzi w skład systemu kontroli przestrzeni kosmicznej i jest strategicznie ważnym obiektem dla zdolności obronnych Azji Centralnej i Rosji⁶⁸.

W Kazachstanie

również stacjonują rosyjskie obiekty wojskowe. Wśród nich znajduje się kosmodrom Bajkonur i poligon „Sary-Szagan” do testowania broni przeciwrakietowej. Poza tym rosyjskie obiekty wojskowe w Kazachstanie obejmują centrum inżynierii radiowej „Bałchasz-9” i będący jego częścią zestaw radarowy „Dniepr”. Mają za zadanie monitorować sytuację raketową i kosmiczną oraz ostrzegać o ataku raketowym⁶⁹.

W Kirgistanie

od roku 2003 funkcjonuje wojskowa baza lotnicza Kant, formalnie należąca do Zbiorowych Sił Szybkiego Reagowania OUBZ, ale faktycznie kontrolowana przez Rosję. Ta baza lotnicza pojawiła się wbrew interesom USA, które po 11 września 2001 roku utworzyły wojskową bazę lotniczą Manas w Biszkeku⁷⁰. Pod naciskiem Moskwy baza amerykańska została zamknięta, zaś baza Kant pozostała. Oprócz bazy lotniczej Kant, w Kirgistanie znajduje się rosyjska baza testowa nad jeziorem Issyk-Kul, węzeł dalekiej komunikacji we wsi Chaldovar oraz autonomiczny punkt sejsmiczny w mieście Mailuu-Suu⁷¹.

W Uzbekistanie i Turkmenistanie

nie ma rosyjskich obiektów wojskowych. Obydwa kraje mają negatywny stosunek do zagranicznej obecności wojskowej. Niemniej jednak uważa się, że w przypadku zagrożeń bezpieczeństwa Moskwa udzieli wsparcia wojennego całemu regionowi, dlatego też przypisano jej rolę gwaranta bezpieczeństwa centralnoazjatyckiego.

Realnie sytuacja rozwija się inaczej.

Nawet w obliczu poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa regionu Rosja, a później prorosyjska OUBZ starają się jak najbardziej dystansować wobec problemu.

Na przykład w 2010 roku podczas zamachu stanu w Kirgistanie starcia rozprzestrzeniły się na południe kraju i przerodziły się w konflikt etniczny pomiędzy mieszkającymi tam Kirgizami i Uzbekami⁷². Biszkek zwrócił się do Moskwy o pomoc i poprosił o przysłanie oddziałów OUBZ. Kreml odmówił, uzasadniając, że pogromy kirgisko-uzbeckie w południowym mieście Osz są wewnętrzną sprawą Kirgistanu, a OUBZ interweniuje jedynie w przypadku zewnętrznych zagrożeń bezpieczeństwa⁷³.

Granica tadżycko-kirgiska, przełęcz Kyzyl-Art

Jeszcze jeden przykład bierności Rosji i OUBZ dotyczy regularnych starć Tadżyków z Kirgizami w związku z niepełną delimitacją i demarkacją granic. Obecnie Kirgistan i Tadżykistan wciąż mają wiele spornych odcinków granicy – z 971 km wspólnej granicy opisano i uregulowano dotychczas 664 km. Do najkrwawszych pogromów, w których użyto wojskowego sprzętu, doszło w 2021 roku. Zginęło około 40 osób, większość ze strony kirgiskiej⁷⁴. Rosja również i tym razem uzasadniała odmowę udzielenia pomocy, twierdząc, że konflikt graniczny jest wewnętrzną sprawą Kirgistanu i Tadżykistanu, a OUBZ koncentruje się na eliminacji zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego. Na znak sprzeciwu wobec takiego podejścia Biszkek odmówił w 2022 roku udziału w ćwiczeniach wojskowych OUBZ⁷⁵.

„W takiej sytuacji Moskwa z gwaranta bezpieczeństwa Azji Centralnej staje się gwarantem bezpieczeństwa personalistycznych reżimów autorytarnych.”

Tak więc obecność rosyjskich obiektów wojskowych w Azji Centralnej jest siłowym argumentem, który władze państw regionu wykorzystują do zastraszenia przeciwników politycznych. W takiej sytuacji Moskwa z gwaranta bezpieczeństwa Azji Centralnej staje się gwarantem bezpieczeństwa personalistycznych reżimów autorytarnych. W rzeczywistości legitymizacja większości tych reżimów opiera się na poparciu Kremla i samego Putina.

Rosyjska inwazja na Ukrainę, która obaliła mit o rosyjskiej drugiej najpotężniejszej armii świata, zmusiła Azję Centralną do ponownego rozważenia swojego stosunku do Moskwy. Z jednej strony elity polityczne krajów regionu zrozumiały, że obawy po rozpadzie ZSRR dotyczące odbudowy imperium okazały się w pełni zasadne. Z drugiej strony, jeśli Rosja zostanie pokonana na polu bitwy i reżim Putina upadnie, wówczas stosunki z regionem zostaną skorygowane. Nie ma gwarancji, że nowy rosyjski rząd także będzie wspierał autokratyczne reżimy w regionie.

Państwa Azji Centralnej, aby zrównoważyć współpracę z Rosją, zaktywizowały kontakty z partnerami zagranicznymi, m.in. z USA, Europą, Turcją, Koreą Południową i Japonią. Współpraca zaczęła się rozwijać nie tylko w sferze politycznej czy gospodarczej. Partnerzy zagraniczni zaczęli być postrzegani jako alternatywni dostawcy broni.

Zmniejszenie zależności od rosyjskiej broni i dywersyfikacja dostaw to kolejna ważna kwestia, z którą borykają się państwa regionu.

Kazachstan i Turcja, przykładowo, w zeszłym roku uzgodniły produkcję dronów Bayraktar na bazie firmy Kazakhstan Engineering⁷⁶. Wśród innych głównych dostawców broni do Azji Centralnej wymienić należy: Chiny, Koreę Południową, Francję, Hiszpanię, USA i Kanadę⁷⁷.

Rozpoczęła się weryfikacja przydatności regionalnych organizacji prorosyjskich, do których należą państwa Azji Centralnej, czyli przede wszystkim OUBZ i Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG)⁷⁸. I choć nie mówi się jeszcze o tym, że państwa planują opuścić te struktury, trend jest oczywisty – **Azja Centralna stara się zmniejszyć zależność od Rosji**. Tym bardziej, że z uwagi na słabość rosyjskiej armii i obniżone w niej morale **nie jest jasne, czy Moskwa będzie w stanie pomóc regionowi w przypadku zagrożeń bezpieczeństwa**.

Zniszczony rosyjski czołg na Ukrainie

4. Wzmocnienie powiązań gospodarczych z Rosją

4. Wzmocnienie powiązań gospodarczych z Rosją

Przed inwazją na Ukrainę **Rosję uważano za kluczowego partnera w Azji Centralnej**. Eksport bawełny, produktów rolnych i surowców energetycznych z krajów regionu kierowany był głównie na rynek rosyjski. Migranci zarobkowi masowo udawali się do pracy do Rosji. **Rozszerzenie powiązań nastąpiło także dzięki wejściu krajów Azji Centralnej do prorosyjskiej Unii Celnej i EUG.**

Mniejsze zainteresowanie regionem ze strony Zachodu wynikało z z geograficznego oddalenia Azji Centralnej od rynków europejskich oraz słabo rozwiniętej logistyki. Rosja jest bliżej, bardziej zrozumiała i nie stawia producentom tak wysokich wymagań, jak UE. Niemniej, przykładowo, w roku przed wojną (2021) obroty handlowe Uzbekistanu z UE wyniosły 15,7 mld USD⁷⁹, a z krajami EUG w tym samym roku – 11,2 mld USD⁸⁰. Obroty handlowe Kazachstanu z UE w 2021 roku osiągnęły 23 mld USD⁸¹, a z krajami EUG – 26,1 mld USD⁸². Jednocześnie populacja krajów EUG wynosi 184 miliony osób⁸³, a populacja UE jest dwukrotnie większa.

Mimo iż rosyjska pełnoskalowa inwazja na Ukrainę była szokiem dla krajów Azji Centralnej, żaden przywódca nie wystąpił z ostrą krytyką. Bardziej niepokojące były antyrosyjskie sankcje nałożone na Rosję przez Zachód. To stwarzało ryzyko również dla regionu. Władze wszystkich państw regionu zobowiązały się do przestrzegania sankcji, ale nie do wprowadzenia własnych. Po 24 lutego 2022 roku częstsze stały się wizyty przywódców Azji Centralnej w krajach zachodnich. Jednak państwa regionu nie planowały zrywać więzi z Rosją. Ich zależność gospodarcza jest zbyt duża i nawet gdyby pojawiła się taka wola, to trudno byłoby im zdystansować się wobec Moskwy. Podczas gdy ropa, gaz i uran z regionu dostarczane są – poza rynkiem rosyjskim – również do Chin, to nie ma tam zainteresowania

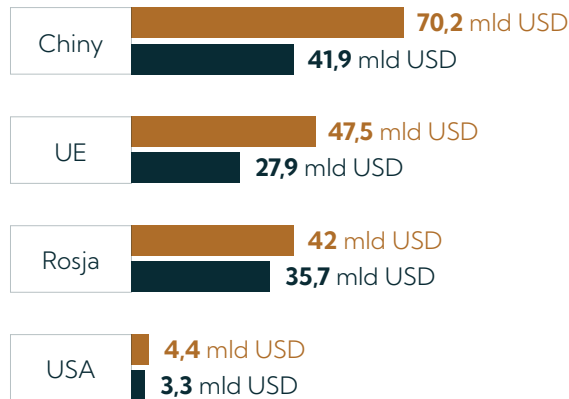

Uzbeckie tradycyjne tkaniny

innymi towarami z Azji Centralnej, takimi jak: tekstylia, części samochodowe czy też produkty spożywcze.

Obroty handlowe Azji Centralnej z kluczowymi partnerami.

Źródło: rbc.ru

■ 2022 ■ 2021

Zachodnia brama starej części miasta Chiwa, Uzbekistan

Sankcje

Wraz z wprowadzeniem antyrosyjskich sankcji, **kraje Azji Centralnej odkryły, że mogą na nich zarobić.**

O ile przed wojną praktycznie wszystkie towary konsumpcyjne z Europy trafiały do regionu przez Rosję, to obecnie Azja Centralna stała się bramą do reeksportu europejskich produktów do Rosji. Dzięki tej „szarej strefie” nawet w warunkach rygorystycznych zachodnich ograniczeń rosyjscy konsumenci w dalszym ciągu otrzymują iPhone’y, komputery i towary konsumpcyjne z UE i USA.

Zachód wie, że przez Azję Centralną do Rosji trafiają również towary podwójnego przeznaczenia, które można wykorzystać przy produkcji broni. Pojawiają się ostrzeżenia, że jeśli dostawy nie zostaną wstrzymane, zostaną nałożone kolejne sankcje.

Uzbecka firma Promcomplektlogistic znalazła się⁸⁴ w zeszłym roku pod amerykańskimi sankcjami za współpracę z rosyjskim kompleksem wojskowo-przemysłowym. W lipcu 2022 roku Stany Zjednoczone nałożyły sankcje na cztery firmy z Kirgistanu zaangażowane w próby obejścia antyrosyjskich sankcji. Wszystkie eksportowały⁸⁵ do Rosji komponenty elektroniczne lub wrażliwe towary podwójnego przeznaczenia na potrzeby rosyjskiego sektora obronnego.

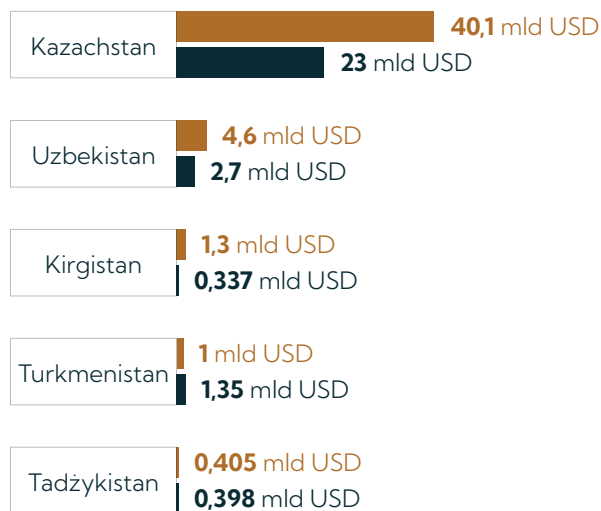
Państwa Azji Centralnej zaprzeczają wszelkim zarzutom. Jednocześnie nie potrafią jednoznacznie wyjaśnić, co spowodowało tak szybki wzrost współpracy gospodarczej z Rosją w 2022 roku. Trudno też o jednoznaczne dane. Obroty handlowe z Kazachstanem wzrosły o 5%⁸⁶, podczas gdy Moskwa twierdzi, że wzrost wyniósł 10%⁸⁷. Handel z Uzbekistanem wzrósł o prawie 40%⁸⁸ (wg danych RBC o około 23%), z Tadżykistanem – o 24%⁸⁹ (lub 17% wg RBC), z Kirgistanem – o 40%⁹⁰, eksport z Kirgistanu wzrósł o 250% i przekroczył 960 mln USD⁹¹. Handel z Turkmenistanem wzrósł o 45%⁹² (lub 16% wg danych RBC).

Wzrost wskaźników handlowych mówi ogólnie o tym, że region stał się **centrum handlowym** dla szarej strefy.

Napływowi inwestycji sprzyjał także fakt, że wszystkie kraje Azji Centralnej przyjeły Rosjan, którzy opuścili kraj po rosyjskiej inwazji, a także po ogłoszonej we wrześniu 2022 roku mobilizacji wojskowej. W pierwszym roku wojny do regionu przyjechało nawet milion Rosjan⁹³. Nie wszyscy tam zostali, ale np. w samym Kazachstanie osiedliło się ich aż 200 tys.⁹⁴. Biorąc pod uwagę niedobór wykwalifikowanych pracowników w regionie, napływ ludzi przyniósł korzyści gospodarce.

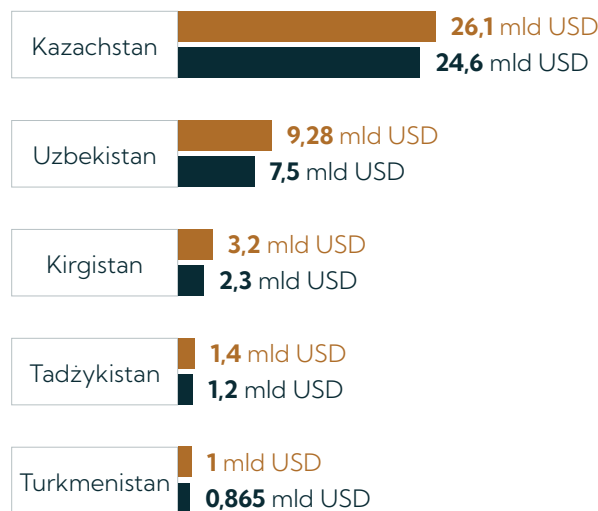
Obroty handlowe krajów Azji Centralnej z UE.

Źródło: rbc.ru

■ 2022 ■ 2021

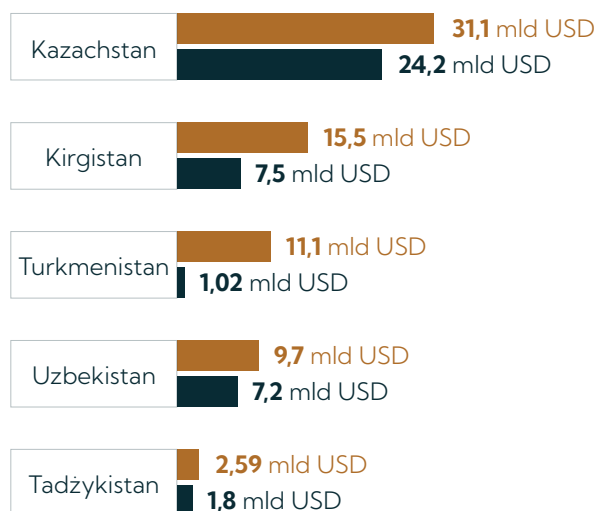
Obroty handlowe krajów Azji Centralnej z Rosją.

Źródło: rbc.ru

■ 2022 ■ 2021

Obroty handlowe krajów Azji Centralnej z Chinami.

Źródło: rbc.ru

■ 2022 ■ 2021

Transport i logistyka

Brak możliwości zerwania więzi z Moskwą

wynika także z faktu, że niemal cała infrastruktura transportowa i logistyka Azji Centralnej są powiązane z Rosją.

Mimo że od początku lat 90. rozwijane są alternatywne szlaki przez Azję Południową czy Morze Kaspijskie, za najbardziej funkcjonalne uważa się szlaki lądowe przez Rosję.

Dywersyfikacja transportu wymaga dużych inwestycji, na które państw Azji Centralnej nie stać. Obecnie uczestniczą one w chińskiej inicjatywie „Jeden Pas i jedna Droga” (One Belt, One Road). Jeżeli ten szlak zostanie zrealizowany, to drogi łączące Chiny z Europą będą przechodzić przez Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan⁹⁵. Rosja nie uczestniczy w tym projekcie, ale istnieje projekt połączenia Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej z inicjatywą „Jeden Pas i jedna Droga”. Przewiduje on rozszerzenie kontaktów gospodarczych i infrastrukturalnych pomiędzy tymi projektami⁹⁶. Warto dodać, że inicjatywa „Jeden Pas i jedna Droga” uruchomiona została jeszcze w 2013 roku. Minęło już prawie 10 lat, a projekt nie jest nawet w poło-

wie ukończony. Dlatego jest zbyt wcześnie, aby mówić, że szybko zastąpi on transport przez Rosję na rzecz dróg centralnoazjatyckich.

Wybudowany w 2017 roku Transkaspijski Międzynarodowy Szlak Transportowy zyskał nowy powód do rozwoju. Przechodzi przez Chiny, Kazachstan, Morze Kaspjskie, Azerbejdżan, Gruzję, Turcję i dalej przez Morze Czarne do Europy. W 2022 roku przewozy ładunków na tej trasie wzrosły 2,5-krotnie i osiągnęły poziom 1,48 mln ton⁹⁷. Eksport kazachstańskich ładunków wzrósł 6,5-krotnie w porównaniu do 2021 roku i wyniósł 891 tys. ton⁹⁸. Trasa ta ma duży potencjał i omija Rosję. Jednak poza Kazachstanem inne państwa Azji Centralnej z niej nie korzystają. Nie można więc uważać go za pełnoprawną alternatywę dla rosyjskiej infrastruktury transportowej.

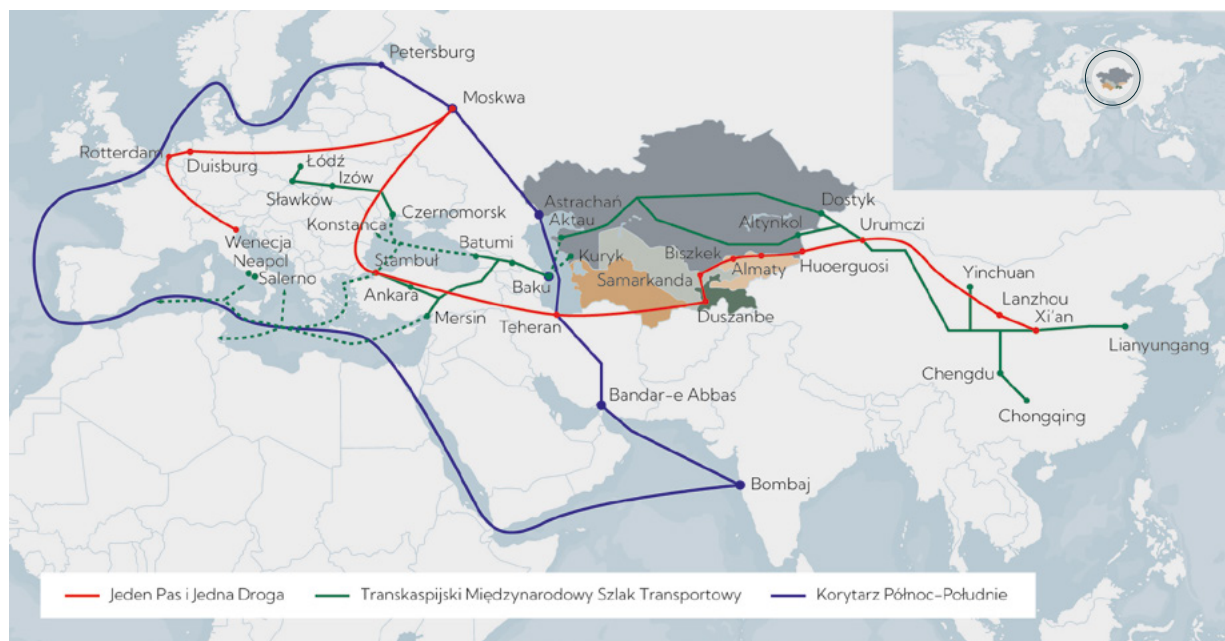
Rosja nie pozostaje bierna. Im bardziej sankcje izolują Moskwę, tym aktywniej podejmuje się ona realizacji nowych projektów, które pozwolą jej utrzymać kontakt ze światem z pominięciem Europy. Obecnie Kreml aktywnie rozwija szlaki dostępu do rynków azjatyckich przez kraje Kaukazu Południowego i Azję Centralną.

Od 2022 roku Rosja wykazuje np. duże zainteresowanie korytarzem transportowym „Północ-Południe”, i to nie tylko szlakiem zachodnim przez Azerbejdżan, ale również przez Turkmenistan i Kazachstan⁹⁹. Biorąc pod uwagę, że w nadchodzących latach wszystkie produkty będą dostarczane do Rosji przez Azję, Kreml prawdopodobnie będzie starał się go wdrożyć do końca. Co więcej logistyka tego projektu ma nawet więcej zalet w porównaniu z tradycyjną i stale ruchliwą trasą „Zachód-Wschód”.

Państwa Azji Centralnej, które nie mają dostępu do mórz i portów handlowych, nie mają sztywnego stanowiska w sprawie uzależnienia logistycznego od Rosji.

Jeśli promowane przez Moskwę **projekty** okażą się **korzystne dla krajów regionu**, wezmą w nich udział.

Jednocześnie nie odmówią udziału w projektach alternatywnych tras omijających Rosję, jeśli pozwolą one na wprowadzenie regionu z geograficznego „ślepego zaułka”.

Szlaki handlowe w Azji Centralnej.

Energetyka

Rośnie zależność Azji Centralnej od rosyjskiej energii. W przeciwieństwie do Europy, która zrezygnowała z rosyjskiego gazu, Kazachstan i Uzbekistan zwiększają swoje zakupy w Federacji Rosyjskiej. Wynika to z braku wystarczających zasobów własnych, choć przez wiele lat region był postrzegany raczej jako eksporter niż importer ropy

Kluczowe gazociągi

i gazu. Przyczyną tego jest coroczny wzrost zużycia gazu o 7–10%¹⁰⁰, rozbudowa bazy mieszkaniowej oraz rozwój przemysłu. Kolejnym poważnym problemem jest przestarzała infrastruktura energetyczna. W latach niepodległości państwa regionu nie przeprowadziły jej modernizacji.

W 2022 roku Uzbekistan i Kazachstan po raz pierwszy stanęły w obliczu poważnego deficytu gazu. Początkowo oba państwa próbowały pozyskać dodatkowe wolumeny z Turkmenistanu, gdzie roczne wydobycie gazu sięga 80 mld m³ gazu¹⁰¹. Jednakże Aszchabad nie mógł pomóc ze względu na zły stan rurociągów. Podczas mroźnej zimy po prostu wstrzymano przesył gazu, co prawie doprowadziło do niestabilności społeczno-politycznej: w Uzbekistanie ludzie rozpalali ogniska na ulicach, aby przygotować jedzenie, a na stacjach benzynowych tworzyły się długie kolejki¹⁰². W styczniu 2022 roku w Kazachstanie wybuchły protesty właśnie z powodu gazu, zaś nowy kryzys mógł wiązać się z poważnymi konsekwencjami dla prezydenta Tokajewa.

Ruslan Tukhbatullin

Zmniejszanie wpływów Rosji utrudnia dezintegracja Azji Centralnej. Jeśli pojawią się wspólne, wzajemnie korzystne projekty regionalne, w tym te inicjowane przez Unię Europejską, mogą stymulować integrację wewnątrz regionu, zwiększyć otwartość i wzajemną odpowiedzialność rządów państw.

Gdy na początku 2023 roku Putin zaproponował zapowiadane od jesieni 2022 r. utworzenie unii gazowej z udziałem Rosji i Uzbekistanu oraz Kazachstanu, prezydenci Tokajew i Mirzijojev, mimo negatywnej reakcji świata, przystali na takie rozwiązanie. Taszkent i Astana woła mówić o tym jak o rozszerzeniu współpracy, w ramach której projekt trójstronnej unii gazowej faktycznie działa. Rosyjski gaz będzie dostarczany do obu krajów gazociągiem „Azja Centralna – Centrum”, wybudowanym jeszcze w czasach sowieckich¹⁰³. Oczekuje się, że zapobiegnie to niedoborom energii w trakcie najbliższej zimy.

Jeśli chodzi o interesy Rosji, to rynki uzbeckie i kazachski oczywiście nie zastąpią europejskiego i nie da się sprzedać do Azji Centralnej 150 mld m³ gazu. Niemniej jednak region się rozwija, liczba ludności rośnie, więc ekspansja rosyjskiego gazu w tym kierunku jest możliwa.

Oprócz tego, długoterminowym celem Moskwy jest przesyłanie, za pośrednictwem regionalnej infrastruktury rurociągowej, dodatkowych wolumenów gazu do Chin, w szczególności z wykorzystaniem rurociągu „Azja Centralna – Chiny”. Sprzeciwia się temu co prawda Turkmenistan¹⁰⁴, ale jest mało prawdopodobne, aby był w stanie powstrzymać Rosję, gdyż sam ma problemy z tego samego powodu – czyli niesprawności infrastruktury gazowej. Moskwa będzie mogła uzasadnić swój udział w projekcie dostaw gazu z Azji Centralnej do Chin faktem, że państwa regionu nie mają własnych mocy wytwórczych.

Dla państw Azji Centralnej jest korzystnym, że Rosja stała się patriam non grata: mogą negocjować rabaty i dyktować swoje warunki współpracy. Wybierając pomiędzy groźbą wewnętrznej społecznej niestabilności a dalszą współpracą z Rosją, elity uzbeckie i kazachskie woła to drugie. Pierwszy scenariusz może bowiem przerodzić się w masowe protesty, a nawet pozbawić je władzy.

Nargiza Muratalieva

Po rozpoczęciu wielkiej wojny na Ukrainie region Azji Centralnej zaczął odgrywać rolę „szarej strefy” pozwalającej na obejście zachodnich sankcji. To jeszcze bardziej związało go z Rosją, mimo powszechnego przekonania o spadku wpływów tego państwa w regionie. Kraje Azji Centralnej pośrednio wspierają żywotność rosyjskiej gospodarki, co oznacza, że znaczenie tego regionu dla Moskwy będzie rość. Ale widoczna jest też tendencja odwrotna: na tle rosyjskiej agresji na Ukrainę widoczna jest oczywista chęć krajów Azji Centralnej do dywersyfikacji swojej polityki zagranicznej.

Rynek pracy

Azja Centralna nadal pozostaje uzależniona od rosyjskiego rynku pracy. Wojna na Ukrainie nie wpłynęła jeszcze znacząco (tylko w 5%) na ograniczenie napływu migrantów zarobkowych z regionu¹⁰⁵. Obecnie w Rosji pracują około 3 mln obywateli państw Azji Centralnej. Są to głównie obywatele Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu. Udział ich przelewów do ojczyzn w budżecie np. Tadżykistanu czy Kirgistanu sięga 30%¹⁰⁶.

W strukturze gospodarki Uzbekistanu przekazy migracyjne stanowią 11,6%. To dużo jak na 35-milionową populację kraju¹⁰⁷.

W trakcie toczzonej na Ukrainie wojny coraz częstsze są przypadki, gdy Rosja próbuje nadać migrantom zarobkowym obywatelstwo, aby wysłać ich do walki¹⁰⁸. Władze państw Azji Centralnej przemykają na to oko, gdyż nie są w stanie zapewnić migrującym pracy i dobrych

zarobków na terenie swoich krajów. Poza tym, jeśli liczba mężczyzn w wieku produkcyjnym będzie wzrastać wewnątrz państw regionu, to nasili się ryzyko napięć społeczno-politycznych.

Alternatywą dla rosyjskiego rynku pracy stają się Turcja, Korea Południowa i, co zaskakujące, państwa bałtyckie. Trend ten rozpoczął się w 2019 roku, a w czasie wojny migranci z Rosji kierowali się do różnych miast poza nią¹⁰⁹. Jednak, jak dotąd, jest ich tam dziesięć razy mniej niż w Rosji. A Europa nie jest kierunkiem priorytetowym dla pracowników migrujących z Azji Centralnej.

Dobre stosunki z Rosją znajdują zrozumienie i wsparcie w społeczeństwach państw Azji Centralnej. W regionie rosyjska telewizja zawsze cieszyła się większą popularnością niż media lokalne. W ciągu ostatnich dziesięciu lat „Rossotrudnichestvo”¹¹⁰ zwiększyło swoją aktywność w regionie, wzrosła liczba stypendiów na studia wyższe na rosyjskich uniwersytetach. W ciągu ostatnich dziesięciu lat w promocję „rosyjskiego świata” (pyckopo мира) w Azji Centralnej włączyła się także Rosyjska Cerkiew Prawosławna¹¹¹.

Oczywiście, w regionie jest sporo obywateli, którzy potępiają wojnę na Ukrainie. Rozpoczęła się dyskusja na temat dekolonizacji Azji Centralnej i znaczenia nauki języków narodowych. Jednakże uczestniczy w niej niewielka i, z reguły, tylko wykształcona ludność. Wielu mieszkańców, zwłaszcza dorosłych, sympatyzuje z Rosją w wojnie z Ukrainą. Uogólniając jednak, postawa neutralna reprezentowana jest prawdopodobnie przez największy odsetek ludności – np. w Kazachstanie ok. 60% nie popiera żadnej strony konfliktu, 21% popiera Ukrainę, a 13% Rosję.¹¹²

Sobór Wniebowstąpienia Pańskiego w Ałmatach, Kazachstan

Okazuje się, że wojna nie tylko **nie ograniczyła więzi** Rosji z Azją Centralną, ale też otworzyła **nowe perspektywy** dla współpracy.

Choć większość publikacji i raportów centrów analitycznych mówi o pogorszeniu się więzi z Rosją, w rzeczywistości tak nie jest. Rosja jest najbliższym i najlepiej rozumianym partnerem, więc nawet gdyby pojawiły się dążenia do zerwania z nią, to po prostu obecnie nie da się ich sfinalizować.

Khursand Khurramov

Są trzy ważne problemy, które w przyszłości doprowadzą albo do współpracy regionalnej, albo do nowych konfliktów w Azji Centralnej. Pierwszy: problem deficytu energii pochodzącej z hydroelektrowni. Drugi: nieuregulowane granice oraz izolacja transportowa i logistyczna. Trzeci: kwestia Afganistanu, w tym budowa Kanału Kusztepa przez Talibów, co zagraża bezpieczeństwu Uzbekistanu, Turkmenistanu i Kazachstanu. Jeśli krajom Azji Centralnej uda się znaleźć wspólne rozwiązania tych problemów, będzie to impulsem do regionalnej współpracy i integracji.

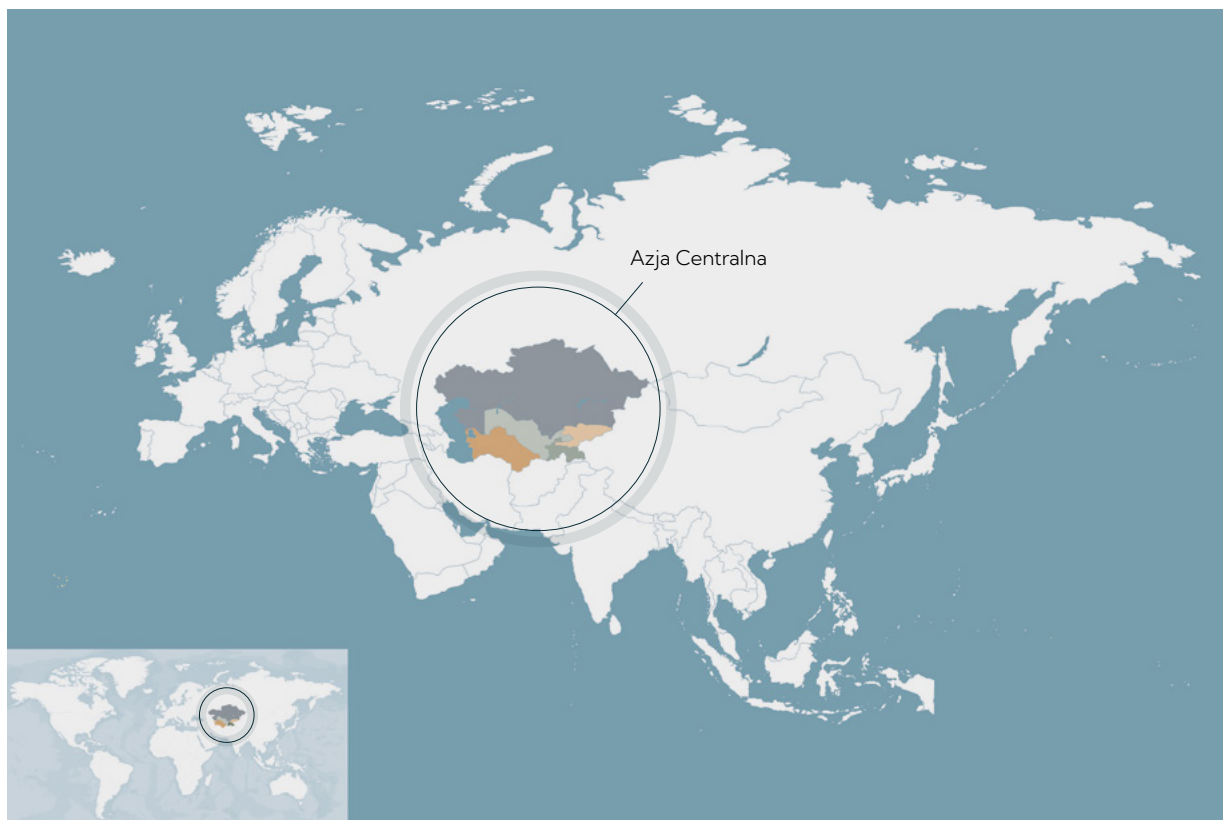
5. Poszukiwanie alternatywnych partnerów przez kraje regionu

5. Poszukiwanie alternatywnych partnerów przez kraje regionu

Choć geograficznie Azja Centralna leży w centrum Eurazji, to uznawana jest za jej **obszar peryferyjny**. Niemniej, Azja Centralna postrzega siebie jako najbardziej atrakcyjną część Eurazji. Od początku lat 90. w regionie wykorzystuje się termin Rudyarda Kiplinga „**Wielka Gra**”¹¹³. Pisarz użył go do opisania **rywalizacji geopolitycznej między imperiami brytyjskimi i rosyjskimi** w XIX i na początku XX wieku o Azję Centralną i Wschodnią. Po rozpadzie ZSRR Zachód, Chiny i Rosja ponownie zainteresowały się państwami Azji Centralnej, co zrodziło przekonanie, że „Wielka Gra 2.0” się powtarza. Ale prognozy te okazały się przesadzone¹¹⁴.

Eurazja

Fale zainteresowania

Wspomniana nowa fala zainteresowania USA i UE Azją Centralną wiązała się z rozpoczęciem kampanii wojskowej NATO w Afganistanie na początku XXI wieku. Region zaczął być postrzegany jako strefa buforowa powstrzymująca zagrożenia afgańskie. Taka współpraca przyczyniła się do napływu do regionu zachodnich inwestycji. Firmy z USA i UE weszły na rynek Azji Centralnej, zainteresowały się potencjałem energetycznym i zawarły kontrakty na zagospodarowanie i wydobywanie ropy oraz gazu. Po wojnie w Gruzji w 2008 roku, aneksji Krymu w 2014 roku i wojnie rozpętanej na wschodniej Ukrainie Azja Centralna zniknęła z pola widzenia Zachodu. Jednak od czasu do czasu o sobie przypominała.

Regularnie była aktualizowana Strategia UE dla Azji Centralnej. Ostatnia została przyjęta w 2019 roku. Podkreślono w niej znaczenie współpracy i rozwijania relacji długotrwałych. Jednak jeśli przeanalizuje się programy pomocowe UE dla regionu, stanie się jasnym, że Azja Centralna nie jest priorytetem. W latach 2014–2020 europejski pakiet pomocowy dla regionu wyniósł 1,1 mld USD¹⁵. Dla Azji Centralnej liczącej ponad 78 mln osób taka pomoc na przestrzeni sześciu lat jest bardzo skromna i nieporównywalna z finansowym wsparciem, pożyczkami, programami pomocowymi z Chin, Turcji czy nawet Rosji.

Formalnie więzi z regionem podtrzymują również Amerykanie. W 2015 roku za czasów Baracka Obamy powstał projekt negocjacyjny „Azja Centralna + USA”¹⁶. Zakłada on coroczne spotkania ministrów spraw zagranicznych państw-uczestników programu i dyskusje na tematy bezpieczeństwa regionalnego, problemów związanych z Afganistanem i walką z terroryzmem. Elity centralnoazjatyckie początkowo entuzjastycznie przyjęły ten format dialogu. Szybko jednak stało się jasne, że poza deklaracjami Amerykanie nie są gotowi na dyskusję nad ważniejszymi kwestiami.

Po 24 lutego 2022 roku Zachód ponownie zwrócił uwagę na region. Joe Biden osobiście zaprosił przywódców państw Azji Centralnej na spotkanie w formacie AC+U-SA we wrześniu 2022 podczas Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Ponadto w ciągu półtora roku wojny na Ukrainie zaktywizowała się dyplomacja europejska w Azji Centralnej. Jednak z reguły wszelkie negocjacje z krajami regionu mają dwa cele: 1) przekonanie elit Azji Centralnej, aby nie eksportowały do Rosji zabronionych

Pomnik walczących bocianów
na Placu Niepodległości w Taszkencie, Uzbekistan

towarów i technologii, które mogłyby zostać wykorzystane w wojnie na Ukrainie; 2) rozszerzenie współpracy z Kazachstanem i Turkmenistanem w sektorze energetycznym w celu rekompensowania dostaw rosyjskiego gazu.

Można stwierdzić, że rosyjska agresja na Ukrainę nie doprowadziła państw Zachodu do pogłębionej rewizji swojego stosunku do krajów postsowietycznych, zwłaszcza państw Azji Centralnej. Często są postrzegane nie jako samowystarczalny podmiot stosunków międzynarodowych, ale jako region peryferyjny, prorosyjski czy prochiński.

Często są postrzegane nie jako samowystarczalny podmiot stosunków międzynarodowych, ale jako **region peryferyjny, prorosyjski czy prochiński**.

Wewnętrzna wartość regionu jako takiego nie została jeszcze doceniona choć pojawiają się już oznaki nadchodzącej zmiany tego podejścia (np. w październiku 2023 r. przyjęto w UE mapę drogową dla zacieśniania relacji z Azją Centralną).

Zacieśnianie więzi gospodarczych

Tym niemniej w Azji Centralnej jest zapotrzebowanie na rozszerzenie kontaktów z Zachodem, które po 24 lutego 2022 roku przybrało na sile. W państwach regionu istnieją obawy, że Moskwa zagrozi również im. Przykładowo, granica między Rosją a Kazachstanem liczy 7,6 tys. km i jest uważana za najdłuższą granicę lądową na świecie. Oznacza to, że rosyjskie wojsko może fizycznie wkroczyć do Kazachstanu, jeśli dojdzie do pogorszenia stosunków między obydwoma państwami.

Kazachstan tymczasem uważany jest za państwo posiadające najsilniejsze powiązania z Zachodem. Obroty handlowe Kazachstanu ze Stanami Zjednoczonymi w 2022 roku wyniosły 3,1 mld USD¹¹⁷, zaś z UE osiągnęły około 40 mld USD¹¹⁸. Jest to najwyższy poziom handlu z Zachodem wśród wszystkich państw Azji Centralnej. W przemyśle naftowym Kazachstanu wiodącą rolę w produkcji odgrywają firmy amerykańskie. W 2019 roku ich udział w wydobyciu ropy w kraju wyniósł około 30%¹¹⁹.

W latach 2004–2019 USA dostarczyły Kazachstanowi broń o wartości 43 mln USD – więcej niż do innych

państw regionu w sumie¹²⁰. Obecnie, w związku z wojną na Ukrainie, zagrożony jest eksport kazachskiej ropy do Europy, który realizowany był przez Rosję i porty Morza Czarnego. Choć tranzyt surowca przez Rosję wzrósł o około 19% w pierwszej połowie 2023 roku (w porównaniu do tego samego okresu w 2022 roku¹²¹) władze szukają nowych tras omijających Rosję i kupują w tym celu tankowce¹²². Jeśli Zachód udzieli Kazachstanowi wsparcia, w zasadniczy sposób przyczyni się to do zmniejszenia zależności kraju od Rosji, przynajmniej w sektorze energetycznym.

Tadżykistan i Kirgistan również zainteresowane są zacieśnieniem więzi z Zachodem. Jednak w przeciwieństwie do Kazachstanu i Uzbekistanu (dysponującego uranem oraz gazem, choć ograniczającego jego eksport), nie dysponują dużymi zasobami surowców energetycznych, w związku z czym mają niewiele do zaoferowania.

Jeśli chodzi o Turkmenistan, to choć kraj ten posiada **duże zasoby gazu**, jego dostarczanie do Europy jest utrudnione ze względu na **brak rozwiniętej infrastruktury przesyłu gazu**.

Warto podkreślić, że w związku z rosyjską agresją na Ukrainę (i pod wpływem intensyfikacji dyplomacji energetycznej Turkmenistanu) wzrosło zainteresowanie zachodnich urzędników projektem budowy Gazociągu Transkaspjskiego, którego zaniechano na początku 2010 roku. Zakładano, że turkmeński gaz do

Odwierty w okolicy Betpakdala, Kazachstan

Europy będzie dostarczany przez Azerbejdżan po dnie Morza Kaspijskiego¹²³. Jednak nikt nie jest jeszcze gotowy zainwestować w ten projekt. Budowa potrwa wiele lat, a obecnie priorytetem nie jest gaz z rurociągów, ale skroplony gaz ziemny (LNG). W związku z tym zachodni inwestorzy obawiają się, że środki zainwestowane w Gazociąg Transkaspiski mogą się nie zwrócić. Nie są również gotowi inwestować w rozwój infrastruktury tankowców Turkmenistanu ze względu na jego izolacyjny system polityczny.

Co więcej, sam Turkmenistan nie jest gotowy do rozszerzania kontaktów z Zachodem. Satysfakcjonują go dostawy niemal całego wydobytego gazu do Chin. Od 2019 roku zakupy turkmeńskiego gazu wznowiła także Moskwa. Zostały one przerwane w 2009 roku ze względu na skandal w stosunkach Moskwy z Aszchabadem:

Ałatau Zailijski, Kazachstan

„Zachód mógłby z większym zaangażowaniem i w skoordynowany sposób wesprzeć region w rozwoju odnawialnych źródeł energii.”

chcąc ograniczyć zakupy turkmeńskiego gazu i nie ponosić odpowiedzialności za naruszenie obowiązków kontaktowych, „Gazprom” spowodował eksplozję na odcinku rurociągu „Azja Centralna–Centrum-4”¹²⁴. Wielkości wznowionych zakupów gazu są obecnie raczej symboliczne, ale pokazują, że Rosja – dla realizacji

własnych celów eksportowych, np. do Chin – zamierza zacieśnić relacje z regionem.

Tymczasem region jest obszarem mocno nasłonecznionym i mającym potencjał do rozwoju OZE, ale brakuje odpowiedniej technologii. ONZ i inne organizacje międzynarodowe analizują ten temat, ale wciąż nie ma

Tadżykistan

znaczących inwestycji w rozwój energetyki słonecznej. Zachód mógłby z większym zaangażowaniem i w skoordynowany sposób wesprzeć region w rozwoju odnawialnych źródeł energii. W perspektywie średniookresowej rozwiązałoby to problem braku surowców energetycznych, a tym samym uchroniło region od uzależnienia się od Moskwy w zakresie dostaw gazu.

Kolejny problem: z powodu braku zasobów wodnych cierpi również rolnictwo Azji Centralnej. Ilość wody do nawadniania maleje, a w regionie brakuje nowo-

czesnych metod nawadniania, oszczędzających zasoby wodne. Konflikt graniczny między Tadżykistanem a Kirgistanem wiąże się nie tylko z brakiem porozumienia władz w sprawie delimitacji i demarkacji granic, ale i z tym, że każde państwo dąży do takiego określenia granic, aby mieć dostęp do zasobów wodnych. Zachód mógłby pomóc regionowi we wprowadzeniu technologii ekonomicznego nawadniania gruntów rolnych, co zmniejszyłoby ryzyko konfliktu zbrojnego.

Zacieśnianie więzi kulturowych

Azja Centralna wykazuje również zainteresowanie rozszerzeniem relacji kulturalnych, edukacyjnych i publicznych z państwami Zachodu. Ważnym jest, aby UE i USA odpowiedziały na te oczekiwania. Początkowo, do połowy pierwszej dekady XXI wieku, Zachód aktywnie zachęcał do wymiany kulturalnej z państwami Azji Centralnej, a młodzi ludzie masowo otrzymywali stypendia na studia w Ameryce i Europie. Jednak wraz ze wzrostem autorytaryzmu w regionie nastąpiło obniżenie zainteresowania nim ze strony Zachodu, a w efekcie powiązania społeczno-kulturowe uległy pogorszeniu.

Tadżycki Uniwersytet Narodowy, Duszanbe

Nie ma uproszczonych procedur uzyskania wiz Schengen dla studentów, turystów czy lokalnych przedsiębiorców.

Jednocześnie Rosja i Chiny maksymalnie upraszczają warunki przyjmowania na swoje uczelnie i otwierają filie własnych uczelni w państwach regionu. Niezwykle istotnym byłoby zatem, aby Zachód nie ograniczał, tylko rozszerzał swoje wpływy w Azji Centralnej w sferze społeczno-kulturowej.

Pożądanym ponadto jest, aby Zachód wspierał dyskusję, która rozpoczęła się w regionie po 24 lutego 2022 roku na temat postkolonializmu i znaczenia nauki języków narodowych.

Nie oznacza to wcale dążenia do odrzucenia języka rosyjskiego w regionie. Można jednak utworzyć w państwach Azji Centralnej znacznie więcej ośrodków językowych umożliwiających bezpłatną naukę języka angielskiego, francuskiego, polskiego i niemieckiego.

Ważne jest również, aby Zachód w dalszym ciągu promował temat praw człowieka i rozwoju demokracji w regionie.

Mimo że elity Azji Centralnej postrzegają to jako ingerencję w sprawy państwowe, kwestie te są niezwykle istotne dla społeczeństw obywatelskich regionu. Zwłaszcza gdy represje wobec niezadowolonych z reżimu nasilają się, cenzuruje się media, więzi dziennikarzy i działaczy na rzecz praw człowieka.

Podtrzymywanie tradycji w Kirgistanie

Potrzeba podmiotowości

Najbardziej nieracjonalnym podejściem ze strony Zachodu byłoby traktowanie państw Azji Centralnej jedynie jako alternatywnego źródła surowców energetycznych, które w jakimś stopniu może rekompensować zerwanie powiązań naftowo-gazowych z Moskwą.

„Ważne ponadto, aby Zachód nie postrzegał Azji Centralnej jako całości. Pomimo podobieństw, państwa regionu rozwijają się odmiennie.”

Zachód powinien traktować region jako obszar wartościowy sam w sobie.

Ważne ponadto, aby Zachód nie postrzegał Azji Centralnej jako całości. Pomimo podobieństw, państwa regionu rozwijają się odmiennie. Dlatego podejście do współpracy z Uzbekistanem powinno różnić się od relacji z Kazachstanem, Kirgistanem czy Tadżykistanem.

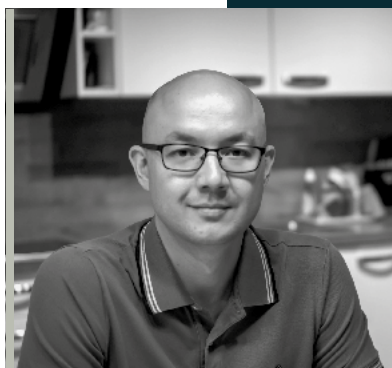
Jednocześnie należy zrozumieć, że zwiększone zainteresowanie współpracą z Zachodem nie oznacza, że Azja Centralna jest gotowa zerwać relacje z Rosją bądź osłabić stosunki z Chinami. Region graniczy z tymi krajami i jest skazany na współdziałanie z nimi. Zachód, rozszerzając współpracę z Azją Centralną, może pomóc państwom regionu wzmocnić ich suwerenność, a tym samym powstrzymać imperialne ambicje Moskwy dotyczące odtworzenia Związku Radzieckiego 2.0.

Khursand Khurramov

Rosja postrzega imigrantów zarobkowych z Azji Centralnej jako źródło taniej siły roboczej. Co gorsza, po zakrojonej na szeroką skalę inwazji na Ukrainę, władze rosyjskie próbują zmobilizować ich na wojnę. Migranci sprzeciwiają się temu i szukają nowych krajów do migracji zarobkowej. Wielu z nich kieruje się na Zachód.

Unii Europejskiej nie podobają się te tendencje. Jednakże, im ostrzej będzie ograniczać napływ migrantów, tym szybciej staną się siłą wymykającą się spod kontroli. Jeśli uregulujemy sferę migracji, to Europa może pozyskać w pełni wykwalifikowaną siłę roboczą, zdolną do przystosowania się do nowej sfery kulturowej.

”

Ruslan Tukhbatullin

Oprócz Rosji, aktywnym graczem w regionie są Chiny. Budowa infrastruktury: dróg, szkół, szpitali, przedszkoli, instytucji rządowych – wszystko to realizowane jest przy wykorzystaniu chińskich kredytów. W Turkmenistanie dzięki chińskim inwestycjom zagospodarowano największe złożę Galknysh i trzy nitki gazociągu „Azja Centralna – Chiny”. Obecnie w budowie jest czwarta linia.

Chiny nie wykazują na razie dążeń do rozszerzania swoich wpływów politycznych w Turkmenistanie. W 2021 roku chińskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych obiecało Aszchabadowi rozszerzenie „tradycyjnego i nietradycyjnego” wsparcia bezpieczeństwa, nie precyzując, co to oznacza. Nie jest jasne, czy Chiny zamierzają bronić istniejącego rządu w Turkmenistanie, czy też są zainteresowane stabilnością i zachowaniem infrastruktury gazowej, niezależnie od obecnego reżimu.

”

6. Zmiana postrzegania Azji Centralnej na Zachodzie

6. Zmiana postrzegania Azji Centralnej na Zachodzie

Po 24 lutego 2022 roku **państwa Zachodu przyznały, że nie poświęciły Ukrainie należytej uwagi** jako niezależnemu podmiotowi stosunków międzynarodowych. Nawet po aneksji Krymu w 2014 roku UE i Stany Zjednoczone podtrzymywały wersję, że Ukraina pozostaje w strefie wpływów rosyjskich, dlatego próbowały uzasadniać działania Moskwy.

Percepcje i życzenia

Uznanie porażki w relacjach z Ukrainą nie skłoniło jednak Zachodu do ponownego rozważenia stosunku do innych krajów postsowieckich, a przede wszystkim do Azji Centralnej. Region pozostaje nadal na łasce Rosji i Chin. Najważniejsze, co łączy interesy Rosji i Chin w Azji Centralnej, to ograniczenie w regionie wpływów Stanów Zjednoczonych i UE.

Bartosz Tesławski

Równocześnie ostatnie wydarzenia, w tym inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, sprawiają, że maleje znaczenie Rosji w regionie, a także dramatycznie słabnie jej soft power. Moskwa traci wizerunkowo jako gwarant stabilności na obszarze poradzieckim, a staje się państwem rewanżystowskim i neoimperialnym. Państwa Azji Centralnej zdają sobie z tego sprawę i chociaż rola Rosji w regionie wciąż jest kluczowa, to narastać będzie dystans wobec Kremla i weryfikowane będą rosyjskie projekty polityczne w regionie.

Wraz z tym procesem obserwowany będzie nie tylko wzrost znaczenia regionalnego Chin, ale także próby balansowania prowadzone przez poszczególne stolice. Kraje takie, jak: Kazachstan i Uzbekistan, już wcześniej potrafiły równoważyć wpływy Rosji i Chin strategicznymi kontaktami z szeroko rozumianym Zachodem i państwami trzecimi. Teraz rola balansowania w politykach zagranicznych lokalnych graczy będzie rosła.

Góra Bolszoje Bogdo na granicy Rosji i Kazachstanu

Oprócz tego na Zachodzie panuje stereotypowe przekonanie, że Azja Centralną może stać się taką samą wyłęgarnią radykalizmu, ekstremizmu i handlu narkotykami do Europy, za jaką uważa się Afganistan czy kraje Bliskiego Wschodu. Kolejnym negatywnym przeświadczeniem jest, że mieszkańcy regionu mogą pogłębić kryzys migracyjny w Europie. Tym bardziej, że organizowali już ataki terrorystyczne w UE i USA¹²⁵.

Z punktu widzenia wymiany gospodarczej Europa nie-szczególnie zainteresowana jest Azją Centralną, mimo że 78-milionowy rynek regionu mógłby stać się bardzo obiecującym obszarem współpracy. Kraje UE mają mniej lub bardziej rozwinięte powiązania gospodarcze z Kazachstanem. W 2016 roku podpisano Porozumienie o Rozszerzonym Partnerstwie i Współpracy. Uzbekistan zabiegał o podpisanie podobnego porozumienia z UE, jednak nie zostało to zrealizowane.

Ograniczone zainteresowanie Azją Centralną wynika również z faktu, że region ten znajduje się na odległym miejscu na liście ważniejszych obszarów dyplomacji europejskiej i amerykańskiej. Wydaje się, że wojna na Ukrainie powinna była zmienić to podejście. W 2022 roku Bruksela rzeczywiście zintensyfikowała kontakty i zaprosiła kraje regionu do stworzenia formatu

współpracy „UE–Azja Centralna”. Pierwsze takie spotkanie odbyło się w październiku 2022 roku, drugie zaś w czerwcu 2023 roku. We wrześniu 2023 roku odbył się szczyt w nowym formacie „Azja Centralna + Niemcy”. Ciekawe, że kilka tygodni później, w związku z sankcjami nałożonymi na Rosję za inwazję na Ukrainę, Kazachstan wprowadził zakaz eksportu 106 rodzajów towarów do Rosji. Na liście towarów zabronionych znajdują się drony i ich komponenty, specjalistyczna elektronika, chipy i podobne produkty¹²⁶.

Rozwój platform negocjacyjnych pomiędzy Zachodem a Azją Centralną – to trend pozytywny.

Najważniejsze, że ilość zamieniła się w jakość. Im więcej praktycznej uwagi Europa poświęci regionowi, zagłębi się w sytuację każdego z państw, tym mocniejsze będą gwarancje, że wpływy Rosji zaczną spadać.

Tymczasem wcześniejsze szczyty pokazują, że Bruksela i kraje Azji Centralnej mają odmienne interesy i oczekiwania co do wzajemnej współpracy. Gdy Unia

Górnictwo miedzi w Kazachstanie

Europejska na dwóch poprzednich spotkaniach naciskała, aby region zaprzestał udzielania Rosji pomocy w obchodzeniu sankcji, to przywódcy krajów Azji Centralnej wzywali Brukselę do rozwijania więzi handlowych, przemysłu, budowy korytarzy transportowych i sposobów eksportu surowców energetycznych z pominięciem Rosji oraz koordynowania kwestii środowiskowych. Państwa regionu dały do zrozumienia UE, że oczekują jej aktywnego udziału w powojennym rozwoju nie tylko Ukrainy, ale także innych krajów postsowieckich.

„Wzajemna **nieufność** powoduje, że region w dalszym ciągu **pozostaje** na **peryferiach** europejskich interesów.”

Ostrożność UE wobec państw Azji Centralnej ma jednak podstawy. Bruksela uważa, że na rozszerzeniu kontaktów z regionem może także zyskać Rosja i efektywniej unikać sankcji. W regionie panuje odmienne przekonanie: im większa byłaby obecność Zachodu, tym słabsze

byłyby wpływy rosyjskie. Tak czy inaczej, wzajemna nieufność powoduje, że region w dalszym ciągu pozostaje na peryferiach europejskich interesów. Dlatego zwiększenie zaufania jest pierwszym ważnym krokiem w kierunku jakościowego zbliżenia UE i Azji Centralnej. Kolejnym obszarem wzajemnej nieufności są kwestie bezpieczeństwa. UE wychodzi z założenia, że ten obszar Azji Centralnej jest nadzorowany przez Rosję i dlatego unika dyskusji na ten temat. Tymczasem państwa regionu są za zwiększeniem zainteresowania Zachodu kwestiami bezpieczeństwa, w tym zagrożeniami ze strony

Rosji, Afganistanu czy nierozwiązanymi konfliktami wewnętrznymi, takimi jak kirgisko-tadżycki spór terytorialny. Istnieją podstawy do takiej współpracy. Od lat 90. kraje Azji Centralnej są uczestnikami programu NATO „Partnerstwo dla Pokoju” i zasadne jest wznowienie takich kontaktów. I nie chodzi o rozważanie kwestii wstąpienia państw regionu do sojuszu, tylko o pokazanie Rosji i Chinom, że w przypadku zagrożeń bezpieczeństwa, UE i USA zainterweniują.

Ważnym jest, aby Zachód wziął udział w dyskusji dotyczącej przyszłości rosyjskich baz wojskowych w Azji Centralnej. Jeżeli ze strony państw regionu pojawi się żądanie wycofania tych baz, Zachód powinien je poprzeć. Nawet formalny udział krajów zachodnich w ta-

kich rozmowach będzie dla Rosji sygnałem, że region nie jest sam i zachodni partnerzy będą wspierać jego działania.

Militarno-polityczne wsparcie Azji Centralnej ze strony Zachodu jest niezbędne także z punktu widzenia utrzymujących się zagrożeń ze strony Afganistanu. Dużym ciosem dla regionu było to, że po wycofaniu wojsk

amerykańskich z Afganistanu w 2021 roku partnerzy zachodni faktycznie pozostawili państwa Azji Centralnej same z zagrożeniami, jakie stwarza ruch „Taliban”. Obecnie Zachód mógłby przynajmniej zwiększyć udział personelu wojskowego z regionu w programach edukacyjnych z zakresu ochrony granic, kontroli celnej itp.

Co czyni Europę silną i atrakcyjną?

Obecność Zachodu w regionie jest konieczna także ze względów aksjologicznych. Niezwykle istotne jest, aby UE w dalszym ciągu zachęcała elity Azji Centralnej do szanowania praw człowieka i praworządności. Zachód pozostaje właściwie jedynym partnerem w regionie, który jest w stanie zmobilizować władze lokalne do rozwijania instytucji demokratycznych. Ponadto ważne jest, aby jego stanowisko w tych kwestiach było pryncypialne i spójne.

W poprzednich latach UE prowadziła z państwami Azji Centralnej regularne spotkania poświęcone prawom człowieka, podczas których omawiano reformę sądownictwa, przypadki łamania praw człowieka, presję na wolność słowa itp. Pożądaną byłaby intensyfikacja takich debat, zwłaszcza po wojnie na Ukrainie, gdy w regionie zaistnieją poważne problemy dotyczące budowy relacji z partnerami zagranicznymi w nowych realiach. Ważne też, aby w dialog między UE a Azją Centralną aktywnie włączyło się społeczeństwo obywatelskie, eksperci, analitycy, dziennikarze i wykładowcy. Takie podejście pozwoli stronom lepiej się zrozumieć, wzmocnić relacje i zadbać o trwałość i systematyczność dialogu między stronami.

Kolejnym obszarem, w którym działania UE zawsze okazywały się niezwykle skuteczne, była edukacja, kultura i współpraca regionalna. UE powinna zatem rozwijać dwustronne indywidualne programy z państwami Azji Centralnej, obejmujące także edukację podstawową i zawodową. Istnieje również zapotrzebowanie na młodych specjalistów z Azji Centralnej, którzy mogliby zdobywać doświadczenie zawodowe. UE mogłaby rozwijać staże zawodowe, praktyki i programy stypendialne w instytucjach europejskich, firmach i organizacjach społeczeństwa obywatelskiego.

Współpraca w dziedzinie edukacji mogłaby obejmować zakładanie uniwersytetów europejskich w każdym z państw Azji Centralnej, w tym tworzenie uniwersytetów internetowych, kursów i programów szkoleniowych. Pobyt młodych specjalistów w Europie w celu zdobycia doświadczenia edukacyjnego pomógłby im znaleźć swoje miejsce w życiu (zawodowym) w ojczyznach.

Europejską młodzież można zmotywować do zdobywania doświadczenia w Azji Centralnej. W długoterminowej perspektywie będzie to sprzyjać wzajemnemu zbliżeniu i zrozumieniu między obydwoma regionami.

Rodzina z Turkmenistanu

Ważne też, aby w dialog między UE a Azją Centralną aktywnie włączyło się społeczeństwo obywatelskie, eksperci, analitycy, dziennikarze i wykładowcy.

Uniwersytet Nazarabajewa w Kazachstanie

Nargiza Muratalieva

Azja Centralna jest regionem o ustalonej pozycji, ale kontynuuje swoją drogę ku pełnej samoidentyfikacji i samostanowieniu. Dla dobra regionu przede wszystkim należy rozwijać współpracę między państwami [regionu]. Równie ważne jest dbanie o pragmatyzm w relacjach ze wszystkimi partnerami zagranicznymi.

”

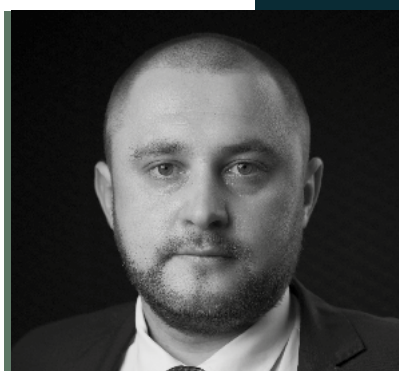
Khursand Khurramov

Międzynarodowa izolacja Rosji z jednej strony zwiększa problemy gospodarcze krajów Azji Centralnej, które są zależne od rosyjskiego importu i eksportu. Z drugiej strony rośnie zainteresowanie regionem jako węzłem logistycznym pomiędzy północą a południem, zachodem i wschodem. Chiny najaktywniej starają się wykorzystać potencjał tranzytowy regionu, angażując państwa w projekt „Jeden Pas i jedna Droga”.

Rosja, nie bacząc na izolację, coraz aktywniej angażuje się w rozwój infrastruktury transportowej przez Azję oraz rozbudowuje korytarz transportowy „Północ–Południe” przez Kazachstan i Turkmenistan.

Kontakty z Azją Centralną, w tym z perskojęzycznym Tadżykistanem, rozwija Turcja. Przy tym Ankara w tadżycko–kirgiskim konflikcie granicznym raczej wspiera stronę Biszkeku. Iran wręcz przeciwnie, demonstruje wsparcie dla Tadżykistanu. Jednocześnie Teheran rozwija współpracę transportową i logistyczną z krajami regionu.

Stany Zjednoczone również stają się coraz bardziej aktywne. Mówi się, że Waszyngton po wycofaniu wojsk z Afganistanu może otworzyć bazę wojskową w Uzbekistanie lub Tadżykistanie. Wszystko to wskazuje na powrót zainteresowania regionem, nawet jeśli okoliczności ku temu – wojna na Ukrainie – nie są sprzyjające.

Marcin Popławski

W ciągu ostatnich 30 lat relacje polityczne państw Azji Centralnej z Zachodem cechowała niska dynamika. Wzrastała ona okresowo – tuż po uzyskaniu przez nie niepodległości, a także w początkowej fazie operacji państw zachodnich, na czele z USA, w sąsiednim Afganistanie. Zachodnie koncerny aktywnie inwestowały w sektor surowcowo–wydobywczy regionu, głównie w złoża naftowe w Kazachstanie, ale też np. w pozyskiwanie uranu (w Kazachstanie i Uzbekistanie) oraz złota (w Kirgistanie i Uzbekistanie). Przede wszystkim jednak Zachód postrzegał region przez pryzmat oddalenia geograficznego (niesprzyjającego rozwojowi transportu, handlu i więzów międzyludzkich), autokratycznych rządów oraz silnego oddziaływania Rosji i Chin w wymiarach politycznym, gospodarczym, kulturowym i bezpieczeństwa. Inicjatywy transportowe czy energetyczne, które pozwoliłyby w większym stopniu związać jego państwa gospodarczo z Europą (dzięki temu uzyskać większy wpływ polityczny), do tej pory nie ziściły się (np. eksport gazu ziemnego z Turkmenistanu). →

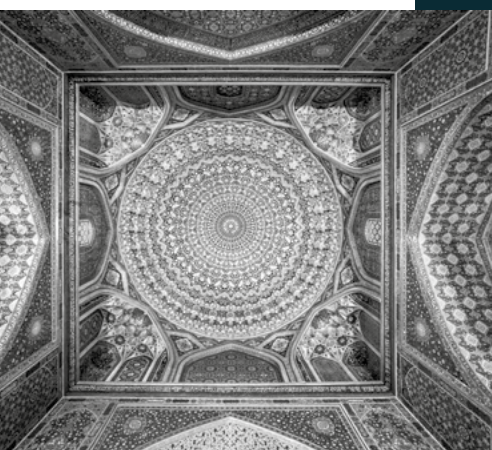

”

Aktualny wzrost znaczenia „piątki centralnoazjatyckiej” w polityce UE i USA wiąże się z ich ostrożną postawą wobec pełnoskalowej rosyjskiej agresji na Ukrainę. Zasadniczo kraje regionu nie poparły napaści Moskwy na Kijów, ani dyplomatycznie, ani tym bardziej militarnie. Ogłosiły też, że mimo ich braku poparcia dla wprowadzenia reżimu sankcyjnego na Rosję, będą go przestrzegać. Głównym powodem tej postawy wydają się być obawy o powtórzenie „scenariusza ukraińskiego” wobec nich. Dotyczy to szczególnie Kazachstanu, graniczącego z FR i zamieszkiwanego przez 15-procentową mniejszość rosyjską. Kolonialne uzasadnienie wojny, obawy o chęć odtworzenia imperium, ale też niepowodzenie Rosji na Ukrainie nadszarpnęły jej wizerunkiem jako głównego stabilizatora regionu i gwaranta funkcjonujących tam autorytarnych rządów. Również w wymiarze społecznym obrazy brutalnej inwazji doprowadziły do zwiększenia obecności w dyskursie publicznym części krajów regionu (głównie Kazachstanu, ale też Kirgistanu) problematyki dekolonizacji od przeszłości rosyjsko-radzieckiej. Można więc zaryzykować stwierdzenie, że inwazja na Ukrainę – z perspektywy Azji Centralnej – stanowi początek końca postradzieckiego okresu ich historii.

Suma zarysowanych wyżej czynników otworzyła drogę do intensyfikacji wzajemnych stosunków między Zachodem a krajami regionu, ale też do poszukiwania przez nie innych rozwiązań – szczególnie tyczy się to wzmocnienia silnych relacji z Pekinem. Przejawami tego są m.in. nienotowana wcześniej liczba oficjalnych wizyt państwowych, zarówno dwu-, jak i wielostronnych, podjęcie przez kraje regionu unijnej oferty rozwoju tzw. „Korytarza Środkowego” (szlaku transportowego, łączącego Europę z Chinami, alternatywnego wobec tras przez Rosję) czy też tegoroczne porozumienia o eksporcie na Zachód surowców mineralnych (ropa naftowa do Niemiec, uran do Francji). Jednocześnie przedmiotem ożywionego dialogu między Brukselą i Waszyngtonem a stolicami regionu jest kwestia przestrzegania sankcji nałożonych na Rosję. Kraje Azji Centralnej czerpią z obecnej sytuacji profity gospodarcze, gdyż pełnią funkcję szlaków umożliwiających Rosji obchodzenia sankcji. Dzięki temu stały się ważniejsze dla Moskwy. W pewnym stopniu może to tłumaczyć jej dość powściągliwe reakcje na większe zbalansowanie polityk zagranicznych państw regionu, w tym rozwój kontaktów z UE i jej poszczególnymi państwami, z USA, ale też z Turcją czy państwami Kaukazu Południowego.

Uzyskanie korzyści gospodarczych i politycznych w krótkookresowej perspektywie wydaje się determinować obecny stan większej otwartości regionu na współpracę z Zachodem i innymi aktorami polityki międzynarodowej. Przełożyło się to na wygaszanie napięć (np. w kwestiach delimitacji i demarkacji granic), wzrost koordynacji między jego liderami (widoczny w częstych spotkaniach między prezydentami Kazachstanu i Uzbekistanu, jak i w rozwoju formatu regionalnego), a także na rekordowy wzajemny obrót handlowy (warunkowany w pewnym zakresie przepływem towarów objętych sankcjami w kierunku Rosji). Mimo początkowej fazy instytucjonalizacji wewnętrznej współpracy, progres w tym aspekcie wydaje się być ważnym osiągnięciem pięciu państw. →

Złota mozaika
w Samarkandzie,
Uzbekistan

”

Tym bardziej, że jeszcze jesienią 2022 roku miały miejsce krwawe starcia zbrojne między siłami Kirgistanu i Tadżykistanu w związku z konfliktem granicznym. W tym kontekście należy dodać, że poparcie dla regionalnej kooperacji, dla „pełnowartościowego regionalizmu” od początku wzajemnych relacji po 1991 roku znajduje się w planach amerykańskiej i europejskiej polityki wobec regionu.

Dalszy rozwój relacji Azji Centralnej z Zachodem w największym stopniu zależy od rozstrzygnięcia wojny na Ukrainie. Można przypuszczać, że do tego momentu państwa regionu diametralnie nie zmieniają kierunku polityki prowadzonej po napaści Moskwy na Kijów. W perspektywie długoterminowej stan konfliktu międzynarodowego między Zachodem a FR i ChRL skutkuje dla regionu większą ilością wyzwań i zagrożeń niż potencjalnych korzyści. Jego utrzymywanie się lub pogłębianie się będzie też utrudniało reakcję na naciski światowych mocarstw. Do największych zagrożeń dla regionu zaliczyć można potencjalne „odreagowanie” przez Rosję porażki na Ukrainie „zastępczymi sukcesami” politycznymi w jej sąsiedztwie, ale też utratę suwerenności państw w wyniku podporządkowania się Pekinowi (w przypadku trwałego osłabienia Moskwy). W negatywnym scenariuszu może to doprowadzić do gwałtownego zahamowania relacji z Zachodem i ograniczenia ich do kooperacji surowcowej.

Panele słoneczne
na dachu budynku
w Astanie, Kazachstan

Utrwalenie obecności Zachodu w regionie (w perspektywie – jej zwiększenie) jest utrudnione ze względu na perspektywę czasową i szereg czynników niezależnych od Brukseli i Waszyngtonu. Należy do nich m.in. utrzymanie woli do rozwoju stosunków ze strony Azji Centralnej i jej przywódców. Wydaje się, że obecny modus operandi tej współpracy został wypracowany na przestrzeni ostatnich dwóch lat. Do wspólnej, zaakceptowanej przez wszystkie strony, agendy należą kooperacja surowcowa, rozwój transportu i handlu, współpraca w „zielonej” energetyce i gospodarce wodnej oraz „miękkie” oddziaływanie (edukacja, budowa zdolności, projekty rozwojowe). Szczególnie

obietująco rysuje się perspektywa współpracy Zachodu z regionem w obszarach: surowcowym (szczególnie rzadkich metali), transportowym oraz „zielonej” transformacji.

W ostatnim aspekcie ważny jest poziom modernizacji gospodarek państw regionu i zmniejszenie ich zależności od eksportu surowców nieodnawialnych (dotyczy to Kazachstanu i Turkmenistanu, ale również w pewnym stopniu Uzbekistanu), co utrzuca autorytarne status quo w regionie. Nieuzgodnione próby rozszerzania współpracy, szczególnie w aspekcie promocji demokratyzacji i praw człowieka, mogą prowadzić do zmniejszania zaangażowania się w nią elit rządzących regionu, a także do kontrakcji ze strony Rosji i Chin. W związku z tym istotne jest, →

”

z jednej strony, utrzymanie przez Zachód w swojej ofercie dla społeczeństw regionu długofalowych, wzmacniających je działań (staże, wymiany studenckie, programy naukowe), prowadzonych, z drugiej strony, równoległe z budowaniem obopólnie korzystnej współzależności na poziomie międzyrządowym (rozwój uzgodnionych pól współpracy, ale też wsparcie dla reform).

Bartosz Tesławski

Otwarcie Azji Centralnej na nowych partnerów jest okazją, którą wykorzystać może przede wszystkim Unia Europejska. Organizacja ta, według zaproszonych ekspertów, cieszy się bardzo dużym uznaniem wśród społeczeństw i niebagatelne znaczenie ma miękka siła samej Unii. Bruksela mogłaby z powodzeniem wykorzystywać zaufanie i dobrą opinię do wzmocnienia swojej pozycji i pogłębienia współpracy. W szczególności w obszarze gospodarczym, ale także dzieląc się swoimi doświadczeniami w dziedzinie administracji czy prawodawstwa.

”

Mając to na względzie, należy pamiętać, że dla państw regionu popularyzacja wartości demokratycznych znajduje się na ostatnim miejscu. Bruksela, budując swoją politykę wobec państw Azji Centralnej, nie powinna łączyć umów gospodarczych, politycznych czy wojskowych z oczekiwaniami transformacji systemów politycznych w regionie.

Tym, co może wywoływać wśród decydentów samej Unii obawy co do zwiększania aktywności w regionie, jest potencjalna ostra reakcja Moskwy. Kreml niejednokrotnie dawał do zrozumienia, że traktuje terytorium byłego Związku Radzieckiego jako swoją strefę wpływów i negatywnie patrzy na wzrost roli innych graczy w regionach Europy Wschodniej, Kaukazu czy Azji Centralnej. Równocześnie porażka „drugiej armii świata” w trzydniowej kampanii mającej na celu zdobycie Kijowa obnażyła słabość Rosji i powinna stać się jasnym sygnałem dla wszystkich, że Moskwa nie jest w stanie realizować ani swoich gróźb, ani sojuszniczych zobowiązań. Doskonałym przykładem tej słabości jest niedawne zakończenie konfliktu o Górski Karabach, który po latach niezależności przeszedł pod kontrolę Azerbejdżanu mimo dążenia Rosji do utrzymania w regionie status quo.

7. Polska i Azja Centralna

7. Polska i Azja Centralna

Spośród krajów Europy Środkowo-Wschodniej **najbardziej systemowe zainteresowanie Azją Centralną wykazuje Polska**. Istotną rolę odegrał w tym prezydent **Aleksander Kwaśniewski**, który październiku 2002 roku odbył pięciodniową wizytę w Azji Centralnej, odwiedzając **Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan**. Po wejściu do UE, Polska obiecała, że będzie **reprezentantem interesów krajów Azji Centralnej**, ze względu na rozumienie wyzwań stojących przed tym regionem.

Z czasem Kazachstan stał się kluczowym partnerem Polski w Azji Centralnej. Znaczenie tego kraju wynikało z obecności dużej polskiej diaspory. W pierwszej dekadzie XXI wieku w Kazachstanie mieszkało około 50 tysięcy Polaków¹²⁷. Powołano kazachsko-polską komisję do spraw współpracy handlowo-gospodarczej oraz podpisano Deklarację o rozwoju przyjaznych stosunków, w której Kazachstan zobowiązał się do zapewnienia praw kulturalnych Polonii.

Polska, jak inne kraje europejskie w ramach dywersyfikacji dostaw surowców, zainteresowana jest współpracą energetyczną z krajami Azji Centralnej. Obszarem szczególnym jest współpraca z Kazachstanem w zakresie dostaw ropy na rynek polski z pominięciem Rosji. Od wielu lat trwają rozmowy z Kazachstanem i innymi państwami kaspijskimi o eksporcie ropy rurociągiem Odessa–Brody aż do Płocka, a także o sfinansowaniu budowy i obsługi dodatkowej odnogi prowadzącej do polskiego portu Gdańsk nad Morzem Bałtyckim¹²⁸.

Kazachstan wyraził początkowo zgodę na udział w projekcie rozbudowy tegoż ropociągu, ale potem zaczął nalegać na udział Rosji. To spowodowało ochłodzenie stosunków z Warszawą. Obecnie, gdy Kazachstan szuka rozwiązań umożliwiających ominięcie Rosji podczas transportu surowców energetycznych, Polska mogłaby wznowić wspomniany projekt. Ropa mogłaby być

wtedy przesyłana przez Morze Kaspijskie do portów w Odessie, a następnie do Polski. Długoterminowe plany zakładały także budowę gazociągu, który zapewniłby dostawę gazu do Polski i Europy z regionu kaspijskiego przez Kaukaz i Ukrainę, m.in. odnogą równoległą do ropociągu Odessa–Brody.

Warszawa, w sytuacji, gdy **zapotrzebowanie państw regionu na interakcję z UE rośnie**, mogłaby odegrać istotną rolę, przyczyniając się do **intensyfikacji dialogu we wszystkich obszarach współpracy**.

Rafineria w Płocku, Polska

Michał Sadłowski

Należy podkreślić, że państwowość krajów powstałych po 1991 roku na gruzach ZSRR w tym regionie jest dla Polski niepodważalna. W interesie RP, jak i zresztą UE oraz NATO, leży stabilność tego regionu w różnych aspektach: m.in. w płaszczyźnie religijnej i terroryzmu. Warszawa jest zainteresowana przede wszystkim bezpieczeństwem oraz stabilnym rozwojem regionu Azji Centralnej. Równocześnie rynki państw Azji Centralnej nadal wydają się atrakcyjne. Niemniej, rozwój współpracy handlowej powinien prowadzić do wzajemnych korzyści, co może motywować do rozważenia realizacji np. wspólnych projektów inwestycyjno-rozwojowych w wybranych sferach. Wydaje się, że np. nadal mało zagospodarowaną sferą w relacjach Polska – Azja Centralna jest przestrzeń akademicka i naukowa, rolnictwa, energetyki, leśnictwa, modernizacji procesów i systemów zarządzania, w tym ISO w administracji oraz w przedsiębiorstwach (prywatnych oraz tych będących własnością państwa).

Wszystko to oczywiście może wydawać się atrakcyjne, jeśli chodzi o realizację polskiej polityki zagranicznej wobec państw z Azji Centralnej. Najpierw jednak należy odpowiedzieć na podstawowe pytania dotyczące strategii polskiej polityki, a więc:

- Po co Polsce współpraca z państwami z obszaru Azji Centralnej?
- Co Polska może zaoferować tym państwom i czym państwa z tego regionu mogą się Polsce zrewanżować?
- Jak można skorelować Polską politykę zagraniczną wobec państw z Azji Centralnej z Polską polityką wobec NATO, UE, Chin, Indii oraz Rosji?

”

Expo 2017 w Kazachstanie

Bartosz Tesławski

Azja Centralna nie jest z pewnością regionem, który gości na co dzień w czołówkach polskich mediów. Trudno też szukać licznych zastępów analityków, którzy faktycznie znaliby się na tym regionie. To niewątpliwie słabość polskiego świata analitycznego, ale też polskiej polityki zagranicznej.

„Stosunki Polski z regionem dyktują raczej **tymczasowe interesy**, a nie średnio – czy długoterminowa strategia.”

W efekcie, rola Unii Europejskiej, nie wspominając już o Polsce, jako gracza w regionie jest znacznie mniejsza niż Chin czy Rosji.

Polska ma znacznie mniejsze szanse na realizowanie szeroko zakrojonej polityki wobec regionu Azji Centralnej niż Unia Europejska czy jej najwięksi członkowie. Nie powinna jednak rezygnować z dbania o relacje z regionem i dążyć do pogłębiania współpracy w dwóch kluczowych obszarach.

Pierwszym z nich jest polityka migracyjna. Polska gospodarka w ogromnym stopniu potrzebuje pracowników sezonowych i migrantów do wsparcia rynku pracy. Państwa Azji Centralnej już teraz są istotnym źródłem siły roboczej, która pozwala uzupełniać istniejące luki. Szczególnie, że wojna w Ukrainie ogranicza mobilność mężczyzn z tego kraju. Pogłębianie współpracy z poszczególnymi stolicami regionu pozwoli Polsce na korzystanie z zasobu pracy ich mieszkańców i rozwiązywanie powstających w takich sytuacjach problemów administracyjnych bądź prawnych.

Drugim obszarem powinna być współpraca z przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i środowiskiem naukowym. Polskie uniwersytety, pomimo gorszej oferty niż zachodnioeuropejskie odpowiedniki, cieszą się uznaniem wśród obywateli państw byłego ZSRR. To, w połączeniu z miękką siłą i dobrym wizerunkiem samej Polski daje szansę na zbudowanie atrakcyjnej oferty dla młodych ludzi i pozyskania pokolenia „ambasadorów” współpracy z Polską spośród trafiających na polskie uniwersytety studentów z regionu.

W interesie Warszawy powinno być znalezienie płaszczyzny porozumienia z klasą średnią i przedstawicielami elit w regionie. Społeczeństwa Azji Centralnej starają się dawać odpór

rusyfikacji i marginalizowaniu ich historii i kultur przez rosyjską propagandę. Polska ma doświadczenie w takich działaniach i może się nim podzielić niewielkim kosztem (w porównaniu z projektami administracyjnymi czy gospodarczymi). Zbudowanie dobrego wizerunku samej Polski wśród mieszkańców regionu może stanowić fundament do dalszych działań na niwie gospodarczej.

Następnym, racjonalnym krokiem w perspektywie średnioterminowej powinna być promocja Polski w regionie, a także promocja polskich towarów. Kazachstan jest jedynym państwem regionu o znacznie większym udziale w handlu zagranicznym RP, który mimo wszystko zarówno w eksporcie, jak i imporcie nie przekracza 1% całej wartości. Wzrost rozpoznawalności i popularności Polski mógłby przełożyć się na wzrost eksportu polskich produktów, w szczególności tych trafiających do konsumentów.

Aleja Młodzieży w Biszkeku, Kirgistan

”

Wnioski

Wnioski

Niezależnie od wyniku wojny na Ukrainie **znaczenie i wpływy Rosji jako partnera strategicznego Azji Centralnej będą nadal spadać**. W kwestiach regionalnych państwa będą w coraz mniejszym stopniu przejmować się zdaniem Kremla. Jednocześnie **będą rozszerzać kontakty z innymi partnerami zagranicznymi: Turcją, Chinami, USA, UE, Koreą Południową, Japonią, Indiami, Iranem**.

Zmniejszanie wpływów Rosji w regionie nie oznacza radykalnego zerwania wszelkich z nią kontaktów. Zależność gospodarcza, energetyczna, logistyczna i polityczna Azji Centralnej od Rosji jest w dalszym ciągu niezwykle wysoka i szybkie znalezienie alternatywy nie jest możliwe. Dywersyfikacja partnerów rozpocznie się, gdy regionem zainteresują się inni inwestorzy, w tym państwa Zachodu, jednak na razie rozwiązanie to pozostaje w sferze życzeniowej.

Zainteresowanie Moskwy Azją Centralną, przeciwnie, będzie rosło. Przez kraje regionu do Rosji w dalszym ciągu będą prowadziły szlaki przemytu, chociaż ze względu na groźbę zachodnich sankcji jego zasięg będzie stopniowo malał. Rosyjski biznes będzie nadal inwestował w regionie, a w przypadku nowej fali mobilizacji wojskowej w Rosji do regionu napłynie jeszcze więcej Rosjan.

Zależność gospodarcza, energetyczna, logistyczna i polityczna **Azji Centralnej od Rosji jest w dalszym ciągu niezwykle wysoka** i szybkie znalezienie alternatywy nie jest możliwe.

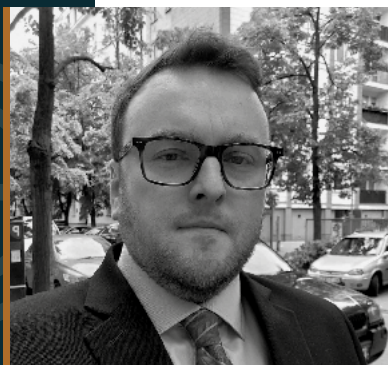
O strategicznym znaczeniu Rosji dla Azji Centralnej zdecyduje pierwszy poważny kryzys regionalny. Może do tego dojść np. w Tadżykistanie w związku ze zbliżającym się przekazaniem władzy, możliwą próbą wdarcia się afgańskich radykałów do regionu czy kolejną eskalacją zbrojną na granicy kirgisko-tadżyckiej. Jeśli ani rosyjska armia w regionie, ani prorosyjska OUBZ nie będą w stanie zapobiec zagrożeniom, nieuchronnie nastąpi audyt powiązań i pojawi się pytanie o celowość dalszej rosyjskiej obecności wojskowej w regionie.

Duszanbe, Tadżykistan

Wojciech Wojtasiewicz

”

Celem polityki Zachodu, w tym Polski, w Azji Centralnej w obliczu rosyjskiej agresji na Ukrainę powinno być wzmacnianie jego obecności politycznej i gospodarczej w regionie. Przede wszystkim Stany Zjednoczone i Unia Europejska powinny wspierać tendencje prodemokratyczne i emancypacyjne (uniezależnianie się polityczne i gospodarcze od mocarstw – Federacji Rosyjskiej i Chińskiej Republiki Ludowej) w republikach środkowoazjatyckich. Dodatkowo Zachód powinien stosować narzędzia mające na celu wzmacnianie poszanowania praw człowieka, wolności mediów, rządów prawa i niezależności wymiarów sprawiedliwości w krajach Azji Centralnej. Ponadto powinien je wspierać finansowo i inwestycyjnie, tak aby nie opłacało im się uczestniczyć w procesie wspomaganie Federacji Rosyjskiej w obchodzeniu sankcji nałożonych na nią przez Zachód. Ważne jest również rozwijanie współpracy w dziedzinie energetyki (import gazu i ropy naftowej przez UE) mającej na celu stałe wzmacnianie źródeł surowców naturalnych będących alternatywą dla rosyjskich, z których UE zrezygnowała po rosyjskiej agresji na Ukrainę. Innym wyzwaniem jest stabilizacja regionu w kontekście przejęcia władzy w Afganistanie przez talibów w 2021 roku.

Jakikolwiek poważny kryzys w Azji Centralnej i odmowa udzielenia pomocy ze strony Rosji postawią pod znakiem zapytania szanse obecnych elit regionu na utrzy-

ły w siłę i moc „drugiej armii świata”, to w obliczu jej niepowodzeń militarnych na Ukrainie coraz częściej zastanawiają się, czy OUBZ będzie w stanie pomóc im pokonać potencjalny kryzys. Uczestnictwo w EUG w kontekście narastających sankcji antyrosyjskich stwarza także dodatkowe ryzyko dla regionu. Coraz częściej będzie się pojawiać pytanie, zadawane od 24 lutego 2022 roku m.in. w Kazachstanie, o celowość przystąpienia do tego związku.

Jeśli państwom regionu uda się uniknąć zagrożeń lub samodzielnie przezwyciężyć ewentualne konflikty wewnętrzne-

„O strategicznym znaczeniu Rosji dla Azji Centralnej zadecyduje pierwszy poważny **kryzys regionalny**.”

manie władzy, której legitymizacja opiera się w dużej mierze na wsparciu Kremla. Najbardziej negatywnym scenariuszem dla Azji Centralnej jest upadek reżimu Putina. Jeśli zastąpi go nowy demokratyczny rząd, na którego czele stanie np. Aleksiej Nawalny, autorytarnym przywódcom Azji Centralnej nie będzie łatwo nawiązać z nim kontakt. W takim scenariuszu stosunki Moskwy z krajami regionu mogłyby ulec radykalnej rewizji.

Jeszcze w trakcie władzy Putina kraje Azji Centralnej rozpoczną audyt prorosyjskich organizacji i związków, takich jak: OUBZ, EUG czy Unia Celna. Jeśli przed rozpoczęciem rosyjskiej agresji państwa regionu wierzy-

gionalne, czy to graniczny między Kirgistanem a Tadżykistanem, czy wodno-energetyczny pomiędzy Kirgistanem a Kazachstanem, Tadżykistanem a Uzbekistanem, wówczas tendencje jednoczące się nasila, aż do stworzenia pełnoprawnej ponadnarodowej struktury integracyjnej, takiej jak ta istniejąca w pierwszej dekadzie XXI wieku w Organizacji Współpracy Centralno-Azjatyckiej.

W polityce zagranicznej kraje Azji Centralnej będą coraz częściej szukać rozwiązań wielowektorowych, balansując pomiędzy Rosją, Chinami i Zachodem zgodnie z własnymi interesami. Przy czym, kwestia współpracy z Zachodem będzie dominowała.

Państwa regionu są zainteresowane **rozszerzeniem relacji** kulturalnych, edukacyjnych i publicznych z krajami zachodnimi i **ważnym jest, aby UE i USA zareagowały na te inicjatywy.**

Zachód dotychczas koncentruje się na próbach powstrzymania eksportu przez region Azji Centralnej do Rosji towarów podwójnego przeznaczenia. Kolejnym atrakcyjnym obszarem są dla niego zasoby energetyczne Kazachstanu i Turkmenistanu. Jednocześnie Zachód nie jest jeszcze gotowy do budowania długotrwałych więzi z regionem, inwestowania w gospodarkę i pomoc w modernizacji sił zbrojnych republik.

Geograficznie Azja Centralna położona jest na peryferiach Eurazji, dlatego też dla Zachodu rozwijanie z nią bliskich stosunków handlowych jest nieopłacalne, szczególnie ze względu na słabą logistykę i korytarze transportowe. Ponadto region w dalszym ciągu postrzegany jest jako strefa wpływów sąsiadujących państw, jeśli nie Moskwy, to Pekinu, Ankarę czy Teheranu.

Ważnym jest, aby Zachód w dalszym ciągu promował temat praw człowieka i rozwoju demokracji w regionie. Mimo że elity Azji Centralnej postrzegają to jako ingerencję w sprawy państwa, kwestie te są niezwykle istotne dla społeczeństw obywatelskich w regionie. Zwłaszcza teraz, gdy nasilają się represje wobec nie-

Święto Symboli Państwowych w Kazachstanie

zadowolonych z reżimu, cenzuruje się media, więzi się dziennikarzy i działaczy na rzecz praw człowieka.

Zachód nie powinien postrzegać Azji Centralnej jako jednolitości. Pomimo podobieństw, kraje regionu rozwijają się odmiennie, dlatego podejście do współpracy z Uzbekistanem powinno różnić się od tego, jak będą budowane relacje z Kazachstanem, Kirgistanem czy Tadżykistanem.

Należy jednak podkreślić, że Azja Centralna jest otoczona przez Rosję oraz Chiny i dlatego jest skazana na interakcję z nimi. Zachód, rozszerzając współpracę z państwami regionu, może pomóc im wzmocnić suwerenność, a tym samym powstrzymać imperialne ambicje Moskwy.

Kamienne rzeźby w Kirgistanie

Chimgan, Uzbekistan

Przypisy

- 1 A. Zhanmukanova, Is Northern Kazakhstan at Risk to Russia?, "The Diplomat" 23.04.2021.
- 2 B. Moens, L. Kijewski, S. Lynch, EU targets Central Asia in drive to stop sanctioned goods reaching Russia, "Politico" 08.05.2023.
- 3 J. Warrick, In Central Asia, a hidden pipeline supplies Russia with banned tech, "Washington Post" 18.07.2023.
- 4 T. Umarov, Russia and Central Asia: Never Closer, or Drifting Apart?, "Carnegie Politika" 23.12.2022.
- 5 Personalistyczny reżim autorytarny – reżim autorytarny oparty na trwałej, scentralizowanej władzy jednego przywódcy (nie zaś np. grupy ludzi lub jedynej partii), który sprawuje wysoki stopień osobistej władzy i kontroli nad państwem.
- 6 A. Kizeková, The EU's tightrope walk to energy cooperation with Central Asia, Friedrich-Ebert-Stiftung, Competence Centre for Climate and social Justice – FES Just Climate, 2022.
- 7 Central Asia region. Encyclopedia Britannica [access: 17.11.2023].
- 8 М. Левистон, Взаимосвязанность в Центральной Азии в эпоху международных кризисов. Транспортная, энергетическая и водная инфраструктуры между взаимозависимостью и открытостью, Russie.Nei.Reports, № 41, IFRI, ноябрь 2022.
- 9 Border Disputes in Central Asia, "Geopolitical Futures" 07.05.2021.
- 10 Central Asia Population (LIVE), Worldometer, <https://www.worldometers.info/world-population/central-asia-population>.
- 11 M. Sheraz, Emerging water crisis in Central Asia, Water, "Magazine" 08.08.2022.
- 12 Autor używa sformułowania "бахчевых культур", czyli formy uprawy określonej jako „na bałcze” (z języka perskiego – „ogród”, „sad”). W Azji Centralnej uprawy takie dotyczą przede wszystkim roślin z rodziny dyniowatych (Cucurbitaceae), czyli zwłaszcza melonów, dyni i ogórków-melonów.
- 13 Экономика Центральной Азии, BRIF Research Group, <https://www.brif.kz/blog/?p=3338>.
- 14 Parliamentarism Has Failed in Kyrgyzstan, Interview with Zainidin Kurmanov, Cabar. Asia [access: 12.12.2020].
- 15 J. Eales, The Rising Tide of Authoritarianism in Central Asia, Institute of International Affairs, 06.05.2021.
- 16 R. Sattorov R., Uzbekistan's New Balance of Forces, Carnegie Moscow Center, 15.09.2017.
- 17 K. Mallinson K., Kazakhstan: Real Power Transition Still to Come, Chatham House 22.03.2019.
- 18 G. Ibragimova, Like Father, Like Son: Why Turkmenistan's Power Transition Is in Reverse, "Carnegie Politika" 05.05.2023.
- 19 K. Ibragimova, Tajikistan: President's son adopts growing role on center stage, EurasiaNet, 17.02.2022.
- 20 M. Omelicheva, Democracy in Central Asia: Competing Perspectives and Alternative Strategies, University Press of Kentucky 2015.
- 21 E. Kaya, Multi-Vector-Directional Foreign Policy in Central Asia, Ankara Center for Crisis and Policy Studies, 28.03.2023.
- 22 E. Garbuzarova, US Policy in Central Asia: Phases of Activity, Post-Soviet Issues 2023.
- 23 C. Whitlock, K. DeYoung, Northern land routes to be crucial in U.S. withdrawal from Afghanistan, "Washington Post" 05.07.2012.
- 24 A. Stroehlein, Uzbekistan: Beyond Sanctions, International Crisis Group, 22.11.2006.
- 25 O. Dzyubenko O. "U.S. vacates base in Central Asia as Russia's clout rises, "Reuters" 03.06.2014.
- 26 E. Лепехина, Автобусами из мечети в военкомат: муфтият Подмосковья осудил облаву на мусульман, „RTVI” 23.10.2023.
- 27 A. Kumenov, Russia blocks Kazakhstan's main outlet for oil exports, "EurasiaNet" 06.07.2022.
- 28 L. Zhou, How energy is powering China's relationships with Central Asia, "South China Morning Post" 17.05.2023.
- 29 T. Umarov, Why Russia Sees Little Threat in China's Growing Involvement in Tajikistan, "Carnegie Moscow Center" 31.12.2021.
- 30 Prospects and barriers on the way to the (re)institutionalization of Central Asia, "Cabar Asia" 22.08.2022.
- 31 Z. Karimova, Unlocking Central Asia's Economic Potential by Integrating into Global Value Chains, Asian Development Blog, 03.06.2023.
- 32 Cautious hopes mounting for Kyrgyzstan, Tajikistan border deal, "EurasiaNet" 13.10.2023.
- 33 N. Saïda, The Taliban's New Canal Threatens Water Security in Uzbekistan and Turkmenistan, "The Diplomat" 05.07.2023.
- 34 A. Kumenov, Kazakhstan: One year on from Bloody January, officials stick to their story, "Eurasianet" 05.01.2023.
- 35 Димаш Альжанов о событиях в Казахстане: «Негативное отношение к России усилилось, „Новый проспект” 17.01.2022.
- 36 Kazakhstan Investigates Another Relative of Former Ruler Nazarbayev, Organized Crime and Corruption Reporting Project 22.06.2022.
- 37 В. Волков, Отставка Назарбаевой: Токаев против ее отца или с ним? Немецкая волна, 05.05.2020.
- 38 E. Baisalov, Analysis of Protests in Kazakhstan 2019–2022, "Cabar.Asia" 28.01.2022.
- 39 S. Mukhametrakhimova, Kazakstan: Remembering Janaozen, Institute for War and Peace Reporting, 10.12.2013.
- 40 Kazakh Authorities Raise Death Toll from January Unrest To 238, Radio Free Europe 16.08.2022.

- 41 Димаш Альжанов о событиях в Казахстане: «Негативное отношение к России усилилось», „Новый проспект” 17.01.2022.
- 42 Е. Алимова, Масимов как «расходный материал», «торг» с Назарбаевым и «незабываемая» Россия. Каким будет правление Токаева?, Радио Азаттык 30.11.2022.
- 43 Kazakhstan unrest was coup attempt, says president, BBC News 10.01.2022.
- 44 Sh. Walker, Kazakhstan president says he gave order to ‘open fire with lethal force’, “The Guardian” 07.01.2022.
- 45 А. Урманов, Что получил и что потерял Казахстан от войны в Украине, „Караван Медиа Портал” 24.02.2023.
- 46 T. Epkenhans, The Origins of the Civil War in Tajikistan, <https://centralasiaprogram.org/wp-content/uploads/2015/02/Pages-from-Epkenhans-Origins-Tajik-Civil-War-2016-1.pdf>
- 47 Tajikistan: Accused Warlord Speaks Out on Gorno-Badakhshan Violence, “EurasiaNet” 24.10.2012.
- 48 Fear And Outrage in Pamir: Tajikistan’s Gorno-Badakhshan Reeling from Brutal State Crackdown, Radio Free Europe 22.06.2022.
- 49 G. Bifulchi, Economic Cooperation and Security: Russia pushes Tajikistan’s Entry into the EAEU, “Special Eurasia” 08.06.2023.
- 50 Т. Умаров, Нумерологический транзит. Что означает передача власти в Туркменистане, „Московский Центр Карнеги” 16.02.2022.
- 51 G. Ibragimova, Like Father, Like Son: Why Turkmenistan’s Power Transition Is in Reverse, “Carnegie Politika” 05.05.2023.
- 52 Ашхабадцы в 3 утра занимают очереди за хлебом, Радио Азаттык 13.01.2022.
- 53 В Туркменистане сохраняется запрет на ботокс, силикон, эпиляцию и татуировки, Радио Азаттык 05.03.2023.
- 54 R. Myatiev, B. Shikhmuradov, M. Kupfer, One Family’s ‘Golden Age’: President’s Relative, Organized Crime and Corruption Reporting Project 31.03.2022.
- 55 B. Pannier, Europe waits for Turkmen Natural Gas continued, Foreign Policy Research Institute 13.09.2022.
- 56 N. Konarzewska, Russia resumes natural gas imports from Turkmenistan, New Eastern Europe 31.05.2019.
- 57 Turkmenistan Sends Humanitarian Aid to Children in Ukraine, “Business Turkmenistan” 03.04.2023.
- 58 R. Sattarov, A Reformer’s Conundrum: How the Uzbek Regime Undermines Its Own Stability, “Carnegie Politika” 23.05.2023.
- 59 Y. Sarukhanyan, Reformed or Just Retouched? Uzbekistan’s New Regime, Carnegie Moscow Center 01.10.2020.
- 60 R. Sattarov, A Reformer’s Conundrum: How the Uzbek Regime Undermines Its Own Stability, “Carnegie Politika” 23.05.2023.
- 61 A. Doolotkeldieva, The 2020 Violent Change in Government in Kyrgyzstan Amid the Covid-19 Pandemic: Three Distinct Stories in One, Between Peace and Conflict in the East and the West, OSCE, pp 157–174.
- 62 Телефонный разговор с Президентом Киргизии Садыром Жапаровым, Kremlin 26.02.2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/67869>
- 63 Зачем в Кыргызстане нужна сильная административная власть, объяснил президент, 24 Kg. 05.05.2023.
- 64 A model of authoritarian stability’ Researcher Temur Umarov on Bishkek’s decision to strengthen ties with Russia amid its invasion of Ukraine, “Meduza” 06.06.2023.
- 65 Kyrgyzstan/Tajikistan: Apparent War Crimes in Border Conflict, Human Rights Watch report 02.05.2023.
- 66 Г. Ибрагимова, Российская военная инфраструктура в Центральной Азии, „Коммерсант-Власть” 17.06.2017.
- 67 Г. Ибрагимова, На дальнем пограничье, „Коммерсант-Власть” 17.06.2017.
- 68 Russia boosting combat readiness of its central Asia bases to counter US, defense minister says, “Reuters” 28.04.2023.
- 69 C. Palmer, Kazakhstan Impounds Russia’s Cosmodrome Assets at Baikonur, “Defense and Security Monitor” 16.03.2023.
- 70 N. Wolkov, Kyrgyzstan Amends Agreement on Russian Use of Military Base, “Caspian Policy Center” 01.07.2020.
- 71 Г. Ибрагимова, На дальнем пограничье. Кто и чем защищает южные рубежи постсоветского пространства, „Журнал «Коммерсант – Власть»” 17.06.2017.
- 72 Sh. Akiner, Kyrgyzstan 2010: Conflict and Context, Central Asia-Caucasus Institute, https://silkroadstudies.org/resources/2016-Akiner-Kyrgyzstan_2010-Conflict-Context.pdf
- 73 А. Дубнов, Ташкент ушел, проблемы остались. Сможет ли ОДКБ преодолеть концептуальный кризис, „Россия в глобальной политике” №4, Июль/Август 2012.
- 74 Т. Умаров, Культ мести. Откуда и куда ведет война Кыргызстана и Таджикистана, „Carnegie Politika” 29.09.2022.
- 75 Kyrgyzstan cancels Russian-led military drill on its land, Associated Press 09.10.2022.
- 76 N. Ertan, Turkey, Kazakhstan sign joint production accord for drones, “Al-Monitor” 11.05.2022.
- 77 A. Zholdas, Import of Arms in Central Asia: trends and directions for diversification, Cabar.Asia 01.10.2021.
- 78 А. Чукин, Как война в Украине отразилась на экономике Казахстана, „Republic” 14.10.2022.
- 79 Infographics: Trade relations between Uzbekistan and the EAEU in 2022, Review. Uz. 30.01.2023.
- 80 С. Глазьев, Узбекистан занимает первое место среди торговых партнеров ЕАЭС в СНГ, Евразийская экономическая комиссия

19.09.2023.

- 81 Е. Постникова, Евросоюз пообещал не вводить санкции против Центральной Азии, РБК 02.06.2023.
- 82 Товарооборот Казахстана со странами ЕАЭС за 2021 год вырос на 28%, „Капитал” 24.02.2022.
- 83 Евразийский экономический союз. Справка. Википедия. Раздел: «география».
- 84 Commerce rule applies powerful restriction directly on entities seeking to supply Russian’s military since start of invasion of Ukraine, Bureau of industry and security US Department of commerce 28.06.2022.
- 85 А. Токоева, США ввели санкции против Кыргызстана за поставки санкционных товаров в Россию, Русская служба BBC 19.07.2023.
- 86 Казахстан–Россия: торговые отношения, Министерство национальной экономики Республики Казахстан 28.11.2022.
- 87 Товарооборот России и Казахстана в 2022 году достиг рекордных \$26 млрд, ТАСС 09.02.2023.
- 88 Россия и Узбекистан в 2022 году нарастили товарооборот продукции АПК на 36,4%, „Dairy News today” 24.04.2023.
- 89 В 2022 году товарооборот между Россией и Таджикистаном вырос почти на четверть, Финмаркет 22.05.2023.
- 90 Товарооборот между Россией и Киргизией составил 270 млрд рублей за 2022 год. Финам 14.06.2023.
- 91 J. Warrick, In Central Asia, a hidden pipeline supplies Russia with banned tech, „Washington Post” 10.07.2023.
- 92 Товарооборот Туркменистана и РФ в первом квартале 2022 года вырос до \$171,1 млн, „Turkmen Portal” 10.06.2022.
- 93 С. Голубев, Россияне поставили рекорд по выездам в Центральную Азию. Что говорят последние данные о пересечениях границы, „Медиазона” 8.11.2022.
- 94 А. Чукин, Как война в Украине отразилась на экономике Казахстана, „Republic” 14.10.2022.
- 95 China’s Belt and Road Initiative and its Impact in Central Asia, Edited by Marlene Laruelle, Voice on Central Asia 19.01.2018.
- 96 Сопряжение ЕАЭС и Экономического пояса Шелкового пути – Партнерство в интересах роста, Евразийская экономическая комиссия. Иссык-Куль 2017.
- 97 Analysis and prospects for the Trans-Caspian international transport route, Eurasian Rail Alliance Index 04.04.2023.
- 98 Ibidem.
- 99 Международный транспортный коридор “Север – Юг”: инвестиционные решения и мягкая инфраструктура. Евразийский банк развития 26.10.2022.
- 100 Б. Ачкулаков, Минэнерго РК прогнозирует дефицит газа в Казахстане через три года, Курсив 06.06.2022.
- 101 Туркменистан намерен добыть в 2023 году более 80 млрд кубометров газа, Turkmen Portal 23.10.2023.
- 102 Г. Ибрагимов, Союз нерушимый. Почему Узбекистан остался без газа и к чему его теперь склоняет Россия, Republic.ru, 22.12.2022.
- 103 T. Umarov, Is Putin About to Get His Gas Union with Kazakhstan and Uzbekistan?, „Carnegie Politika” 13.03.2023.
- 104 Д. Сотников, Туркменистан предостерег Россию от поставок газа в Китай, „Немецкая волна” 13.08.2023.
- 105 С. Гурьянов, Цель поездки: количество мигрантов не вернулось к допандемийным показателям, „Известия” 19.05.2023.
- 106 П. Чоршанбиев, Денежные переводы в Таджикистан в 2022 году, возможно, станут рекордно высокими, „Asia Plus” 02.12.2022.
- 107 Переводы трудовых мигрантов в Узбекистан в 2021 году вырастут на четверть – ВБ, „Газета.Уз” 21.11.2021.
- 108 Е. Лепехина, Автобусами из мечети в военкомат: муфтият Подмоскovie осудил облаву на мусульман, RTVI 23.10.2023.
- 109 Ф. Наджибулла, Лира дешевеет, цены растут, но мигранты из Центральной Азии всё равно едут на заработки в Турцию, Радио „Азаттык” 01.12.2022.
- 110 Federalna Agencja ds. Wspólnoty Niepodległych Państw, Rodaków Mieszkających za Granicą i Międzynarodowej Współpracy Humanitarnej – instytucja podległa MSZ RU. „Zadaniem Rossostrudnicztwa jest stwarzanie przyjaznej atmosfery dla realizacji politycznych i gospodarczych interesów Rosji za granicą, w szczególności w krajach WNP, poprzez koordynację działań diaspory rosyjskiej, rosyjskich organizacji pozarządowych, prowadzenie programów pomocowych dla państw WNP i kontrolę realizacji umów zawartych w ramach WNP”.
- 111 В Ташкент доставили мощи апостола Андрея Первозванного, Nova 24 Uz. 20.08.2023.
- 112 Demoscope, Третий опрос «Отношение казахстанцев к войне в Украине», 17.05.2023, <https://demos.kz/tretij-opros-otnoshenie-kazakhstancev-k-vojne-v-ukraine/>
- 113 E. Sergeev, The Great Game, 1856–1907: Russo-British Relations in Central and East Asia. Baltimore 2013.
- 114 X. Chen, F. Fazilov, Re-centering Central Asia: China’s “New Great Game” in the old Eurasian Heartland, „Palgrave Commun” 2018, nr 4, p. 71.
- 115 The EU development priorities in Central Asia, The diplomatic Service of European Union 25.03.2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/central-asia_en
- 116 C5+1 Diplomatic Platform. Fact Sheet, US Department of State, 27.02.2023, <https://www.state.gov/c51-diplomatic-platform/>
- 117 М. Попова, Товарооборот между Казахстаном и США в 2022 году превысил допандемийный уровень, „InBusiness.Kz.” 16.04.2023.

- 118 Товарооборот Казахстана с Евросоюзом за 2022 год вырос почти на 40%, „Forbes Kazakhstan” 19.05.2023.
- 119 Ж. Мурза, Иностранцы, выкачивающие казахстанскую нефть, „Azzatyq Ryhy” 26.08.2020.
- 120 Arm Flows to Central Asia⁶ 2017, Central Asia Arms Flows - The Oxus Society
- 121 Reuters, Kazakhstan increased oil exports in 1H 2023 by 8% y/y, transit via Russia rising, 1.08.2023, <https://www.reuters.com/article/kazakhstan-oil-exports-idUKL8N39I2N2/>
- 122 Kazakhstan has ramped up oil exports bypassing Russia, “Reuter” 21.04.2023.
- 123 Gas-Rich Turkmenistan Is Running Out of Time to Feed Europe’s Fuel Appetite, Bloomberg News 31.07.2023.
- 124 Н. Гриб, Взрыв сбытового газа. Туркмения обвинила «Газпром» в аварии на магистральном газопроводе, „Коммерсант” 10.04.2009.
- 125 Uzbek Man Who Killed Eight in NYC Terrorist Attack Gets 10 Life Sentences Plus 260 Years, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/uzbek-sentenced-nyc-terrorist-attack-eight-dead/32417050.html>
- 126 Казахстан подтвердил запрет на экспорт в Россию 106 видов товаров, Русская служба BBC 19.10.2023.
- 127 Н. Степаненко, Формирование польской диаспоры в Казахстане, Нур-Султан 2020.
- 128 Нефтепровод «Одесса-Броды» достроят до Польши, „Экономическая правда” 15.10.2013.

OPPORTUNITY

Institute for Foreign Affairs

ul. Wilcza 8/8 | 00-532 Warszawa | office@theopportunity.pl | www.theopportunity.pl